

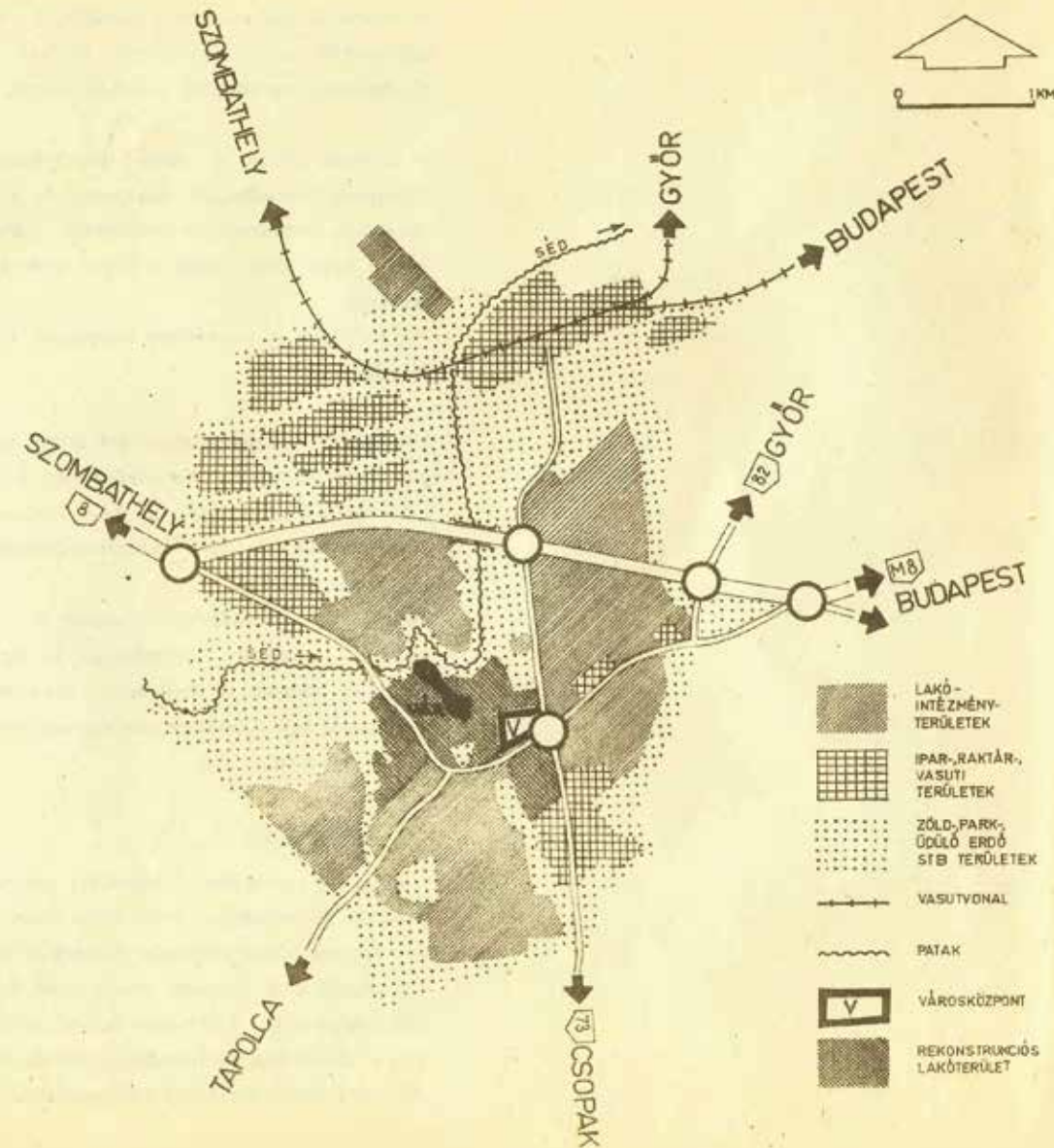
Kovács Dániel

„Napról napra újszerűbbet
és nagyobbat”

VESZPRÉM

ÁLTALÁNOS RENDEZÉSI TERVVAZLAT

Kovács Dániel

„Napról napra újszerűbbet
és nagyobbat”

*Veszprém építésze
1945 és 1989 között*

Műhelytanulmányok
a műemléki topográfiához – 8. füzet

Kovács Dániel
„Napról napra újszerűbbet és nagyobbat”
Veszprém építészete 1945 és 1989 között

Sorozatszerkesztő: Váczi Márk

A kiadvány a „Nyitott műhely – Új utakon a mezőföldi
közösségek fejlesztése” című, EFOP-1.3.5-16-2016-00243 számú
pályázat keretében készült.

Kiadja:
az Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
Székesfehérvár, 2018.

Felelős kiadó: Sajtó Sándor

Kiadványterv és tördelés: Tóth Adrien

*A 2. oldalon Veszprém településrendezési vázlat;
Az 55. oldalon A belváros rendezés előtti állapota*

Az Alapítvány a Magyar Műemléki
Topográfia Támogatására elérhetőségei:
Postacím: 8000 Székesfehérvár, Móricz Zs. u. 14.
E-mail: topografia@echomail.hu

ISSN 2415-8984

ISBN 978-615-81136-0-1

Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához címet viselő füzetso-
rozatunkat annak idején egy új magyar műemléki topográfiai vállal-
kozás kezdeti lépésének szántuk. Célunk továbbra is változatlan.

Reméljük, az eddig megjelent füzetek felkeltették Olvasóink ér-
deklődését, és ez a továbbiakban is megmarad. Sorozatunk további
kiadványai egy a közelmúltban lezárult vagy jelenleg is zajló kutatás
eredményeit összegzik, a széles olvasóközönség számára is informa-
tív, közérthető formában. Tudjuk, hogy a tudományos eredmények
bemutatása mellett fontos az egyes tudományterületek népszerűsíté-
se is. Szerzőink elsősorban a bölcsészet- és társadalomtudományok
területén tevékenykednek: történészek, régészek, művészettörténé-
szek, néprajzkutatók, akik valamely közgyűjtemény vagy kutatóin-
tézet munkatársai, de a sorozat fő csapásirányából adódóan akadnak
köztük történeti érdeklődésű építészmérnökök is.

A publikált tanulmányok első megközelítésben építészeti-művé-
szettörténeti jellegűek. Igyekszünk bemutatni egy-egy település épí-
téstörténetének valamely jellegzetes korszakát a különböző – sokszor
változó – funkcióval bíró épületek, építmények történetén keresztül.
Bemutatjuk egy településrész kiépülését, megújulását, legyen szó
akár a falvak modernizációjáról, akár komplett városrészek létrejöt-
téről és metamorfózisairól.

Az épített örökség számbavétele azonban nem lenne teljes, ha
figyelman kívül hagynánk az emberi tényezőt. További kiadványain-
kkal még inkább ezt a szemléletet kívánjuk erősíteni. Így az egyes
épületek mellett nem feledkezünk meg egykori tulajdonosaikról és
lakóikról, a házakhoz köthető emblemikus személyekről sem, akik
akár kisebb, akár nagyobb mértékben alakították lakóhelyük arcu-
latát, hozzájárultak annak időbeli változásaihoz. Ugyancsak figyel-
met fordítunk adott településrészek névadóinak történetére, és ehhez
kapcsolódóan a közterületelnevezések változásaira is.

Bízunk abban, hogy sorozatunk eléri célját: az ismertett ered-
mények felkeltik az érdeklődést egy-egy téma iránt, és az esetleges
észrevételek hozzájárulnak munkánk eredményességéhez, gazdago-
dásához.

Váczi Márk

Kovács Dániel

„Napról napra újszerűbbet
és nagyobbat”

Veszprém építészete 1945 és 1989 között

Tartalom

A sorozatszerkesztő előszava	5
Bevezetés	8
I. Az újjáépítés kezdetei	10
II. Veszprém, a vegyipar városa.	12
III. A déli városnegyed kialakulása.	14
IV. Az új belváros: az első tervek.	15
V. A Márton-féle új belváros kialakulása	17
VI. A Húszemeletes és a Nagy Toronyláz.	21
VII. A veszprémi építészet és építőipar szereplői.	24
VIII. Veszprém a hatvanas-hetvenes években	27
IX. Tömeges lakásépítés.	29
X. 1980-as évek: átmenet és irányváltás	31
XI. Összegzés	35
XII. Veszprém új belvárosa a sajtó tükrében	36
Bibliográfia.	43
Képek.	44

Bevezetés

Szigorúan szólva Veszprém egy olyan urbanisztikai-építészeti tettel vonult be a történelemkönyvekbe és a köztudatba a 20. század második felében, amely nem is létezik. Legalább annyira, mint a Vár híres sziluettje vagy a kecsesen ívelő Viadukt, a Húszemeletes, építőinek vágyát beteljesítve, magyar polgárok százazrei számára a város jelképe – dacára a nevébe rejtett kontradikciónak, hiszen soha nem nyúlt 19 emeletnél magasabbra. Ez a fantáziatorony, Veszprém hatvanas években vizionált jövőjének szimbóluma egy olyan modern negyed közepén magasodik, amely a város teljes újjáformálására tartott számot, de sosem készült el. Veszprém új belvárosa nem egyszerű épületegyüttes vagy urbanisztikai akció: a modernitás eszméjének mindenhatóságába vetett, megingathatatlan hit emlékműve. Nem teljes, sokat vitatott, és mi tagadás, megkoptatta az idő, de gondolatiságában egy letűnt kor egyedi és utánozhatatlan emléke.

Az 1945-1989 közötti helyi építészet vizsgálatába kezdve az új városközpont magabiztos arroganciával tolakszik érdeklődésünk homlokterébe. Egy-két kivételes példát leszámítva Veszprémben ez az egyetlen olyan beruházás, amely a maga korában országos figyelemre tartott számot – amelyet aztán nem, vagy legalábbis nem úgy kapott meg, ahogyan megérdemelte volna. Sorsa épp ebben osztozik számos kiváló helyi épülettel, egy dologban azonban eltér. Az új városközpont nem csupán építészeti vagy urbanisztikai, de tagadhatatlanul politikai tett is, a Kádár-rendszer önreprezentációjának kiemelt beruházása – a rendszert pedig ebben a helyzetben a Húszemeletessel kapcsolatban számos legendára okot adó pártfunkcionárius, Pap János jelképezi. Ez számos következménnyel jár, többek között azzal, hogy az új városközpont pusztán építészeti értelmezése lehetetlenné válik – mint a kor számos más, (akarva-akaratlanul) a pártállam azonosságtudatának kifejezését szolgáló alkotásának esetében, Bernáth Aurél Munkásállam című freskójától Szabó István Mephistójáig.¹

Ez azonban még nem magyarázza, hogy az új belváros fogadtatástörténete miért ennyire fordulatos – azaz a nagy lendületű indulás és több mint tíz évnyi építkezés után miért bicsaklott meg, vált torzová, az építészeti szakmának érdektelenné, a közízlés számára pedig elfogadhatatlanná. Ennek okai jóval összetettebbek, de elsősorban a hazai építészeti közízlés és gyakorlat megváltozását kell emlitenünk az ún. „hosszú hatvanas éveket” követően, amihez többek közt a sematikus házgyári lakóépületek elterjedése, valamint az örökségvédelemben jelentkező lépték- és értékváltás vezetett. Illetve, hogy egy nemzetközi léptékben is értelmezhető fogalmat is említsünk: a modern válságára adott reakcióként megjelenő posztmodern. Röviden szólva: mire felépült, a veszprémi belváros

egyszer s mindenkorra kiment a divatból. Ebben a történelmi csuklópontban áll a Húszemeletes, amelyről 1975-ös átadását követően a korábbi lakóépületekről ódákat zengő szakmai sajtó mélyen hallgatott, a közéleti diskurzusba pedig voltaképp csak negatív kontextusban került be.² Mindez tökéletesen ellene mond a korábban megfogalmazott szerepnek: a Húszemeletes, ahelyett, hogy „a kor, a gazdaságosság és a városközpont centrumának” szimbólumává vált volna, ahogyan a tervező Márton István a fenti riportra küldött válaszában megfogalmazta,³ egy válságát élő alkotói krédó és egy hanyatló politikai rendszer jelképévé vált. Csak látszólag könnyű magyarázatot találni arra, miért épp ez az épület jelentette a fordulópontot, hiszen a nyilvánvaló okok (a műemléki jelentőségű Belváros közelsége, az épület grandiózus méretei, a hosszan elhúzódó, a köztudatban a hazai építőipar gyatra mivoltával asszociált építési munkák) nem helyi jellegűek: az országban számos helyen épültek hasonló toronyházak ekkoriban. A jelenség és az okok tisztázását is megkísérli ez a tanulmány, az azonban nyilvánvaló, hogy a Húszemeletes az építészet társadalomformáló erejébe vetett hit megbicsaklása mellett a kádári jóléti állam hazugságának lelepleződését is jelentette. Ha komolyan vesszük Charles Jencks közhelyé kopott megállapítását, akkor a Húszemeletes a magyar Pruitt-Igoe.⁴ Csak épp ma is áll.

Az alábbiakban az új belváros és a Húszemeletes története a város építészetének 20. század második felében zajló eseményeibe ágyazva tárul fel. Nem szándékom tudományos felsorolást adni, de megkísérlem a legfontosabb építészeti jelenségeket, eredményeket összegezni. Henri Lefebvre szerint az építészet és a városi tér alapvetően három irányból értelmezhető: az általunk használt fizikai terek, az épületekhez kötődő, tudatosan létrehozott teóriák – mint a tervező koncepciója –, és végül a használók valós tapasztalatai felől.⁵ Ez a tanulmány sem kizárólag falak közé szorított terekről szól: a lehetőségekhez képest tárgya azok eredeti indítékainak és percepciójának feltárása is. Az előbbiben három meghatározó veszprémi építésszel: Gózon Imrével, Márton Istvánnal és Ruttkay N. Gyulával készült személyes beszélgetések szolgálnak a szerző segítségére.⁶ Az utóbbiban a veszprémi építészetre reflektáló sajtó lehető legszélesebb megismerése, amelybe nem csupán a szakmai, de a laikus megnyilvánulások is beletartoznak. Ez a tanulmány ebben az értelemben egyetlen, de fontos fejezet egy város regényéből.

1 Ahogyan ezek kapcsán György Péter megjegyzi: „(A)zoknak a ritka műveknek az esetében, amelyek (...) a hatalmi diskurzus, apparátus részeként léteznek, illetve kanonizálódnak, a társadalomtörténeti kontextusuktól eltekintő esztétikai szemlélet valójában alig létező opció.” GYÖRGY Péter: Kádár köpönyege. 59. o. In: György Péter: *Kádár köpönyege* (összegyűjtött tanulmányok). Magvető, Budapest, 2005. 13-80. o.

2 Ld. az ezzel kapcsolatos idézetgyűjteményt jelen tanulmány végén.

3 MÁRTON István: Kiegészítő gondolatok az „Unokáink is látni fogják” c. TV riporthoz. 2. o. É. n., kézirat. A kéziratot Márton István bocsátotta rendelkezésemre.

4 A posztmodern építészetről írt alapvető művében (*The Language of Post-Modern Architecture*) az amerikai építészetteoretikus a modern építészet alapelveit megtestesítő, de csúfos kudarcot vallva fenntarthatatlannak bizonyuló St. Louis-i lakótelep felrobbantását nevezte „a modern építészet halála” pillanatának.

5 Henri LEFEBVRE: *The Production of Space*. Blackwell, Oxford, 1991.

6 A veszprémi építészet három kiemelkedő alkotójának ezúton köszönöm a lehetőséget.

I. Az újjáépítés kezdetei

Az 1937-ben átadott Szent István völgyhíd, Folly Róbert kiváló alkotása, ha rövid időre is, de ráirányította az ország figyelmét Veszprémre. Az ezt megelőző évtizedekben a királynék egykori városa provinciális településként szunnyadt, amelyet megfelelő közúti és vasúti összeköttetés híján elkerültek az ipari beruházások. A Viadukt megépítése, amely a Budapestről Olaszország felé vezető 8. számú főút rendezéséhez kapcsolódott, nem csupán a Temetőhegy fejlődését tette új pályára, de a városvezetésben is új gondolatok sorát indította el. Ez még akkor is fontos, ha ezek a gondolatok évtizedekkel később szökhettek szárba.

A miértre frappáns választ kínál a harmincas évek végének másik nagy volumenű infrastrukturális fejlesztése Veszprémben. 1937-1940 között a Magyar Nemzeti Bank itt építette ki légvédelmi hírközpontját, amelyet egy esetleges háborús helyzetben vidéki központnak is szántak.⁷ A Jeruzsálemhegy alatt 25-35 méteres mélységben létrehozott, többszintes pincerendszer öt kijáratral rendelkezett, főbejárata pedig a Jókai Mór út 31. alól nyílt. 1944-ben az előrenyomuló szovjet ostrom elől néhány hónapra valóban ideköltözött az intézmény, majd a komfortosan kialakított és előrelátóan felszerelt pincerendszer a város több ezer lakójának nyújtott menedéket az ostrom és a frontátvonulás idejére.

Sajnos magát a várost nem sikerült megóvni. A félévig tartó bombázás következményeként Veszprém 2942 háza közül 186 megsemmisült, 180 súlyosan sérült, 1800 pedig könnyebben megrongálódott.⁸ A világítás, a vízszolgáltatás, a telefon, a közlekedés egyaránt megszűnt. A Viaduktot a visszavonuló németek felrobbantották.

Az újjáépítési energiát elsősorban az infrastruktúra pótlása foglalta le. Az elpusztult magánházak, a civil közösség tereinek helyreállítása jellemzően saját erőből folyt, míg kormányzati támogatásból és hitelekkel a város saját intézményállományát próbálta helyrehozni. Jellemzően 1947-1948-ra mindez megtörtént,⁹ így nem meglepő, hogy 1946-1947-ben Nagymihály Ferenc városi főmérnök már dolgozni kezdett egy városrendezési koncepción, amelyet aztán a város közgyűlése el is fogadott. A tervzet ma ismert tartalma elsősorban infrastrukturális fejlesztéseket célzott meg. Nagymihály felismerte a 8. főút kiépítésénél a belvárosi vonalvezetéssel elkövetett hibát, és javaslatot tett a nyomvonal északi kivezetésére. „Minthogy ennek a főútvonalnak 1938-ban történt kiépítésénél alkalmazkodni kellett a beépítési adottságokhoz, mind kanyarulati, mind emelkedési és szélességi viszonyait illetően súlyos hibákban szenved, és sem a gyorsajtás, sem a forgalombiztonság igényeit közelről sem elégíti ki.”¹⁰ Nagymihály egyúttal kezdeményezte a vasútállomás áttelepítését a városhoz közelebb eső helyszínre, a belső forgalmi

útvonalak fejlesztésére, a gyáripar fejlesztésére, valamint egy ipari és mezőgazdasági szakiskola létrehozására. Ipartelepítésre a „Csomai-téglagyár, a vasútvonal és a kádártai út között fekvő területet”,¹¹ azaz a későbbi Felszabadulás (ma Jutasi) úti lakótelep területét ajánlotta. Konkrétumok nélkül ugyan, de a döntéshozók figyelmébe ajánlotta a Cserhát rendezését is, „üzletnegyed” kialakításának céljával.¹²

Nagymihály munkája meggyőzte a város vezetését egy átfogóbb, szakmai tervzet készítésének szükségességéről, így 1948-ban komplex városrendezési terv készítésével bízták meg Dr. Korompay György építész, a Budapesti Műszaki Egyetem Városépítési Tanszékének vezetőjét. Korompay koncepciója alátámasztotta a városi főmérnök következtetéseit; a Belváros elsődleges problémájaként ő is a 8-as főutat azonosította, amelynek belvárosi nyomvonalát csak veszélyesebbé teszi majd a várhatóan növekvő autóforgalom.

Eközben komolyabb beruházások is elindultak. Az újjáépítés szimbólumaként 1948 októberében átadták a helyreállított Viaduktot. Saját költségvetéséből a város elsősorban szociális célokra költött, elkészült például a régóta várt gőzfürdő,¹³ terveztetni kezdték az új vízművet, sőt: az új központi vasúti pályaudvar helyét is kijelölték a Szent Margit templom mellett.¹⁴ Az Építés és Közmunkaügyi Minisztérium mintaberuházásaként 1947-48-ban a József Attila utca torkolatánál felépült az igényes kivitelű „Csontház”. A többlakásos társasház (a hatvanas évekbeli emeletráépítés ellenére) a kor építészetének elsőrangú, jó állapotú emléke. Tömegformálása egyértelműen modern hatású, mívesen kialakított kovácsoltvas részletei, terméskő és vakolatburkolata azonban a harmincas évek végén népszerű „stuttgarti iskola” hatását mutatja, amelynek Magyarországon például Virágh Pál vagy Rácz György szegődtek hívéül.¹⁵

Összességében elmondható, hogy az 1930-1940-es évek építkezéseivel és koncepcióival kialakultak azok az irányok, amelyek Veszprém ezt követő városfejlesztését nagyrészt meghatározták. A Füredi és a Nándortelep építkezései kijelölték a település terjeszkedésének déli irányát, a Szent Margit templom pedig a Jutasi út és a pályaudvar közötti terület fontosságára irányította rá a figyelmet. A Viaduktnak köszönhetően a Dózsavárosban is új építkezések indulhattak. A város erőteljes domborzatából fakadóan a városfejlesztési kérdések alapvetően a közlekedési infrastruktúra irányából merültek fel már ebben az időben – ez egészen az 1970-es évekig meghatározó marad, és az egyik fő szempont lesz az új belváros létesítésénél is.

7 KOVÁCS László: Látogatás Veszprém földalatti városában, a Nemzeti Bankban, ahol 8.000 ember vészelté át az ostromot. *Veszprémi Kis Újság*, 1947. húsvéti szám (II/13.) 6. o.

8 Új élet indul a romok felett. *Veszprémi Kis Újság*, 1946. április 10. 2. o.

9 Természetesen olyan jelentős kivételekkel, mint a hívők nélkül maradt neológ és ortodox zsinagógák a Rákóczi téren.

10 Idézi: KISS Tamás: Az elmúlt negyven év városrendezési gyakorlata. *Városépítés* 1986/6. 15-19. o.

11 Csomay Kálmán téglagyára a Rákóczi tértől északkeletre, a mai fedett piac és buszvégállomás helyén helyezkedett el. Jellegzetes épülete volt az ún. „Bagolyvár”.

12 NAGYMIHÁLY Ferenc: Veszprém a városfejlesztési terv tükrében. *Veszprémi Kis Újság*, 1948. február 8. 4. o.

13 Megvalósul a gőzfürdő, újjáépül a Bakony Szálló. *Veszprémi Kis Újság*, 1948. május 9. 3. o.

14 Jóváhagyta a tárcaközi bizottság a veszprémi központi pályaudvar tervét. *Veszprémi Kis Újság*, 1948. május 23. 1. o.

15 Sajnos a tervezőről rendelkezésre álló egyedüli adat, a „Veszelly” névalírást LUX László korabeli cikkében (Az ÉKM által 1947/48. évben végrehajtandó állami építkezési program. In: *Új Építézet*, III. évf. 1. sz. 24-25. o.) nem bizonyult elegendőnek azonosításához.

II. Veszprém, a vegyipar városa

Az 1940-es évek végére nyilvánvalóvá válik a következő másfél évtized fejlesztésének alaptézise: a „vas és acél országának” Veszpréméből egyetemváros és ipari központ lesz. „Veszprém – talán a legősibb magyar város – századokon át a kegyencek méltatlan sorsában osztozott. (...) Szép üres Csipkerózsika a ravatalon, körülötte tömjénfüst lengedezett és zsolozsma szárnyalt. Veszprém a templomok és a kanonokok városává halkult, s vérnyomása már a kapitalizmus csiklandozására sem emelkedett. A két világháború között egyetlen jelentős épületet sem emeltek Veszprémben, a város továbbra is megmaradt kopott emlékkönyvnek.”¹⁶ Molnár Aurél 1960-as évek végén írott sorai egyértelművé teszik, hogy az új szerep politikai szándékkal születhetett, ellenpontozásaként az egyházi korábbi súlyának.

A települést a történelmileg kialakult tengelyen, déli irányba fejlesztették, a főtengely szerepét azonban az Erzsébet-sétánytól gyorsan átvette az 1945-ben Rainprecht Antal korábbi megyei főispánról, majd 1950-ben a rendszerkompatibilisebbnek vélt Schönherz Zoltánról elnevezett mai Egyetem utca. A Külső-Püspökkertből leválasztott területen 1949 tavaszán megkezdődött a Veszprém Megyei Pénzügyigazgatóság, városszerte ismert nevén a „pénzügyi palota” előkészítése,¹⁷ majd építése a Pénzügyminisztérium beruházásában. Bár az épület tervezésére a korabeli sajtóhírek szerint a budapesti Talabér Istvánt választották ki,¹⁸ miután félkész állapotban mégis átadják a felsőoktatás, konkrétan a Budapesti Műszaki Egyetem ide helyezett Nehézvegyipari Kara céljaira, Halászy Jenő tervei alapján fejezik be.

A későbbi A épületen a funkcióváltás miatti kompromisszumok meglehetősen kivehetőek. A horizontálisan elnyúló tömb tagolása nem különösebben szerencsés, a főhomlokzat vörös kőkerete sajátos, de nem kifejezetten sikerült elem. Egyértelműen Halászy keze nyomát viseli az 1951-re elkészült, két 250 személyes nagyelőadót és két kisebb tantermet tartalmazó hátsó szárny. Nyíláskiosztása változatosabb, izgalmasabb, és burkolata is eltér a korábbi tömbtől, hasonlít viszont a Halászy másik meghatározó épületegyüttesén használt homlokzatburkolásra. A Veszprém vegyipari központtá válásának másik sarokköveként, 1949-ben alapított Nehézvegyipari Kutató Intézet (NEVIKI), valamint a Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézet (MÁFKI) központja az egyetemtől nem messze, a Wartha Vince utcában épült fel 1951-1952-ben. Az épületegyüttest szellemes telepítése, a két fő tömb tömegformálása, egyszerűségében is monumentális hatású homlokzata és igényes részletmegoldá-

sai méltóvá teszik a kor hasonló léptékű és funkciójú fejlesztéseihez, például Lauber László és Szendrői Jenő Vas- és Fémipari Kutató Intézete (Budapest, 1949-1950).

Az egyetem további fejlesztése korántsem mutat olyan következetességet, mint a NEVIKI-MÁFKI komplexum telepítése. A kisajátított Püspökkertben az ötvenes évektől folyamatosan – időnként a pénzhiány miatt akadozva – készültek az újabb épületek. A tervezés végig a KÖZTI kezében maradt: a beépítési tervet id. Janáky István műterme készítette, a terület legjelentősebbjének számító épületek egyedi terveit id. Rimanóczy Gyula stúdiója. A meglepő elrendezést részben a következtelenül kiválasztott helyszín kihívásai, illetve a tervezett zártudvaros elrendezés magyarázzák. A főbejárat északon, a B épület legrovidebb frontján helyezkedik el, és az A tömb előtt kialakított, téglány alakú térre (a belváros irányába) néz. Az Egyetem utcai homlokzat mindössze háromszintes, de a talajszintkülönbség így is teljesen elrejtí a merőleges csatlakozó, teljesen más léptékű, hétszintes belső udvari szárnyat, a C épületet. Az utcai homlokzat mintakönyvszerűen sematikus, jellegtelen szocreál részletei után meglepő ez a találkozás: a látvány mind léptékében, mind részleteiben a dunaújívárosi Vasmű út reprezentatív, 6-9 szintes tömbjeit idézi, leszámítva a távlatok, a perspektíva tervezésének teljes hiányát. A fogrovatos párkányra ültetett, másfél emelet magasságú oromzat, amely lapostetőt rejt, szokatlan, de eredeti megoldás, akárcsak a déli homlokzatot tagoló, aszimmetrikusan elhelyezett zárterkély. Más motívumok, így a copf köténydíszítés ugyan előfordulnak a kor építészetében, de korántsem jellemzőek. A palotaszerű homlokzattal kialakított, a magyar szocreál építészetben szokatlanul nagyvonalú C épület a kor fontos emlékei közé sorolható, és a veszprémi egyetemi negyed értékes háza.

Az 1950-es években több komoly infrastrukturális és közjóléti beruházás is erősítette Veszprém városi szerepét. A szocialista realizmus korának kevés, minőségi helyi emléke közül elsősorban a tűzoltóság épülete emelendő ki. Körner József 1952-es épülete típusstervvé vált, és három városban: Veszprém mellett Békéscsabán és Szombathelyen is megépítették. Már a korszakváltás emléke a Ráczy György 1956-os tervei alapján, négy év alatt elkészült Megyei Gyógyszertári Központ. Az épületegyüttesnek, bár a tervező „az archaizáló korszakhoz”, azaz a szocialista realizmus időszakához kötötte, mind telepítése, mind a homlokzatok kialakítása, mind a részletmegoldások a modernizmus hatását mutatják, ami nem véletlen: Ráczy az ötvenes évek elején aközé a maroknyi kiváló építész közé tartozott, akik ipari feladatok teljesítésével kerültek el a felülről diktált stílust. Ehhez képest persze a veszprémi épület néhány motívuma: a zászlótartók vagy a szobordísz is megalkuvásnak tetszhetett. A fentiek mellett a város új szerepének jellegzetes emléke a Nárcisz utcai ún. Tudósotthon, az egyetemi oktatók szállása, valamint a József Attila utca elején álló társasház-hármas, utóbbi a Pécsi Tervező Vállalat munkája.

16 MOLNÁR Aurél: A királynék városa. A cikk a *Tükör* című folyóirat 1969-es évfolyamába készült, de nem sikerült nyomára bukkannom – vélhetően a szövegben feszegetett téma, a kisajátítási árak kinosága miatt végül nem jelent meg. Az eredeti szöveget Márton István bocsátotta rendelkezésemre.

17 Másfélmillió forintot kapott a város Ortutay Gyula miniszter közbenjárására a pénzügyi palota építésére. *Veszprémi Kis Újság*, 1948. március 28. 1. o.

18 Talabér István budapesti építész tervét fogadták el a veszprémi pénzügyi palota építésére. *Veszprémi Kis Újság*, 1947. nov. 23. 1. o.

III. A déli városnegyed kialakulása

1948-ban indul a következő másfél évtized legnagyobb léptékű városfejlesztése, a későbbi Hóvirág lakótelep¹⁹ építése, amelynek keretében 1500 állami és szövetkezeti lakás épül fel a Belvárostól délre eső területen. A rendezési terveket Korompay György készíti, részben Biczó Tamással (IPARTERV) közösen. A terv nem törekszik radikális különbségre a korábban kialakult utcahálózathoz képest, sőt, a beépítés jellegét tekintve sem: a magánereből emelt családi házak mellett azonban megjelennek a többlakásos társasházak. Az ötvenes években készült együttesek: az Egyetem utca, a Csikász Imre utca és a Csermák Antal utca tömbjei a kor tipikus, jellegtelenül formált, szocreál stílusjegyeket viselő lakóépületei. A beruházás során kiemelten a közeli egyetem és kutatóközpontok használóit kívánták kiszolgálni; ennek jellemző emléke a Tudósotthon mellett egy közeli, oktatók számára emelt négylakásos társasház is.²⁰ Ezek a lakóépületek semmiben nem különböznek a többi erőltetett ütemben fejlesztett iparvárosban emelt tömböktől; az Egyetemi út tulajdonképp bármelyik szocialista városunkban állhatna.

A hatvanas évek első felétől, a Lakóterv bekapcsolódásával azonban új minőség jelenik meg a lakótelep építészetében mind a funkciókat, mind a stílust illetően. A Victor Hugo utcában elkészült üzletház-étterem együttes fájó hiányt pótol a környéken élők mindennapi életében, és egyértelműen elrugaszkodik a szocreál nehézségtől: pavilonos, könnyed felépítése jól hasznosítható, változatos tereket eredményez. Márton István szemközt álló, másik épülete, a 4. számú általános iskola ugyancsak jól sikerült épület; a háború utáni építészeti eredmények közül elsőként ez kapott szélesebb körű elismerést, beválogatták a kor legújabb oktatási épületeit bemutató, reprezentatív albumba is.²¹

A lakótelep fejlesztésének III. ütemében készült el az új egyetemi kolégium, a hozzá kapcsolódó menza, a tízemeletes garzonház, valamint az élelmiszeráruház. A tervezés során a fiatal Márton István tanúbizonyságát adta kiváló kompozíciós képességének. A Kiss Lajos lakótelep új alközpontja egymáshoz lazán, de nyilvánvalóan kapcsolódó, ugyanakkor önállóan is értékelhető, a lehetőségekhez képest igényesen kialakított elemek együttese, amely minőségi ugrást jelentett az egyetem építkezéseinek történetében is. A veszprémi „tízemeletes”, a régió addigi legmagasabb épülete ugyanúgy a lépték- és stílusváltás jelképévé lett, mint Finta József egykorú, modernista garzonháza Dunaujvárosban; a szakma pedig mindkettőt Ybl-díjjal ismerte el 1965-ben. A két, egyaránt a Lakótervnel dolgozó építész is hasonló pályát

futott be, hisz mindketten e korai sikerek hatására, fiatalon kapták legnagyobb léptékű megbízásaikat: Finta a budapesti Duna-korzó szállodáinak tervezését, Márton pedig a veszprémi új városközpontét.²²

IV. Az új belváros: az első tervek

A veszprémi új belvároshoz hasonló léptékű beruházások természetesen nem egyedülállóak – Budapestről hirtelenjében az Andrássy út, a Nagykörút, a Tabán félbemaradt fejlesztése és a nagy lendülettel induló, de félbetört Madách sugárút juthat eszünkbe a II. világháborút megelőző időszakból. A városépítészeten azonban a modernizmus gondolata kapcsolta össze a társadalom jobbá, egyenlőbbé tételével – kiváló emléke ennek az Országos Társadalombiztosítási Intézet beruházásában, a pesti II. János Pál pápa téren 1932-35 között emelt házcsoporthoz, a modernista építészeti tömörítő magyar CIRPAC-csoport kollektív ház-törekvéseinek egyetlen megvalósult példája, amely az egészségtelen, levegőtlen gangos bérházakra kívánt modern alternatívát kínálni.

A kommunista állam ezt a gondolatot, az építészeti társadalomformáló erejét egyetlen konkrét csoport: a munkásosztály felemelésére transzponálta. A munkásosztály lett a nagyszabású építkezések elsődleges felelőse és haszonélvezője is. Figyeljük csak meg a Veszprémi Állami Építőipari Vállalat saját lapjának hangvételét az új belváros építkezésének kezdetekor! „...hamarosan azonban arról is beszámolhatunk, hogy építőiparunk, vállalatunk dolgozói ismét teremtettek valami fontosat, kezük nyomát ismét egy új, modern, célszerű városrész dicséri, ott, ahol a hajdani veszprémi kisemberek, szegény polgárok, fuvarosok, kismesterek hihetetlenül nyomorult kőépületeket, nádfeleket építettek egymás hegyén, hátán. A lakosok kiköltöztek, az építők »ideköltöznek« egy időre. Végül is Veszprém egész centruma átalakul, s valóban városias lesz.”²³ A dolgozóknak köszönhetően lesz „valóban város” a városból, a munkásosztály teszi fel a koronát a fejlődés csúcsára.

Az új belváros így politikai gesztusként is értelmezhetővé válik, bár le kell szögezni: ez rendszertől független, univerzális jelenség. „A sikeres építések közül csak kevesen tudják elkerülni, hogy pályafutásuk valamely szakaszában politikai üzenetet is hordozó épületeket is kelljen tervezniük, ha tetszik, ha nem, és a politikai vezetők is szinte kivétel nélkül igénybe veszik építészeti szolgálatát ilyen célokra.”²⁴ Hogy pontosan mi ez az üzenet, azt viszont magától értetődően az építendő rendszer határozza meg. Veszprémben az új a régi ellenpontozása, a

19 1950-ben rövid időre Boskovitz-város, 1956 után a rendszerváltásig Kiss Lajos lakótelep, a forradalomban halálos lövést kapott Kiss Lajos járásbíró után.

20 Mórincz Zsigmond u. 2. Tervezők: Horváth – Molnár Pál – Schildmayer Ferenc (Veszprémterv), 1963.

21 EGRI Zoltán – REISCHL Péter – ZÓLYOMI Alfonz: *Iskolaépületek*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1964.

22 Hasonló párhuzamként említhető a szintén Lakóterves Magyar Géza, akinek a budapesti József Attila lakótelepen, az 1950-es évek legvégén elkészült lakóháza formailag is erőteljes párhuzama a veszprémi Garzonháznak, és akit sikerei ugyancsak fiatalon katapultáltak Salgótarján vezető építészeinek székébe.

23 *Építők*, 1966. szeptember-október. 1. o.

24 Deyan SUDJIC: *Épület-komplexus. Ahogy a hatalmasok és gazdagok építkeznek*. HVG Könyvek, Budapest, 2007. 17. o.

lakó- és kereskedelmi funkciókat vegyítő Cserhát az egyházi jellegű Várnegyed szekuláris párja, a klerikális és nemesi hagyományok modern, baloldali ellensúlya.

A veszprémi új belváros léptéke korántsem egyedülálló az 1960-as években indult városrekonstrukciók sorában: a megyei jogú városok, illetve a külső budapesti kerületek többségében találunk példát hasonló mértékű, korhű eufemizmussal szanalásnak nevezett építési tevékenységre. A helyszín pedig nemegyszer olyan, valójában történeti eredetű és jellegű negyed, amelyet a kor szakmai értékrendje egyszerűen (még) nem tart figyelemre érdemesnek.

Mit látott a veszprémi Cserháton a kor szemlélője? Az 1960-as évekig lényegében történeti képét őrző területet kelet-nyugati irányban a Kossuth Lajos utca osztotta ketté. Bevezető szakaszától délre kisebb, háromszög alakú teresedés, a Köztársaság tér vezetett az egy-kétszintes házsorokkal övezett, nagyjából négyzetes Rákóczi térre. Ettől nyugatra, a Kossuth utca, a tér és a Bajcsy-Zsilinszky utca sűrűn beépített háromszögében álltak a városrész legértékesebb épületei: a két zsinagóga és az egykori hitközségi iskola, valamint az evangélikus templom. Északra, a központi tengelyre merőleges utcák (Völgyikút, Cserhát, Kőkép, Pacsirta, Csaplár János utca), valamint az ezekbe csatlakozó zsákutcák és teresedések (Kereszt és Vak Bottyán utca, Kapitány köz) szűkös, középkorias jellegű városrészt képeztek, egyenetlen beépítéssel, javarészt földszintes, nemegyszer földbe süppedt házakkal, szűkös hátsó udvarokkal. Az utcahálózat semmiképp sem felelt meg a növekvő autóforgalom szükségleteinek, különösen a Kossuth utca főúttá nyilvánításával. A rossz állapotú épületállomány kiemelt helyszínéhez képest alacsony lakosság számnak adott helyet, az elvárt, reprezentatív középületek pedig szinte teljes egészében hiányoztak.

A veszprémi Várnegyedhez szervesen kapcsolódó Cserhátot ma nyilvánvalóan védendő területként kezelné az örökségvédelem, az 1950-1960-as években azonban ez korántsem volt így. 1956-os könyvében Korompay György több barokk, copf és klasszicista épületet feltüntetett a területen Veszprém műemléki térképén.²⁵ Egyedi érték azonban ezek között kevés akadt: a külső stílusjegyeitől megfosztott, barokk evangélikus templom, a Rákóczi téri, üzletfront mögött rejtőző ortodox zsinagóga, a hitközségét veszített és 1952-ben födémekkel irodaházzá alakított neológ zsinagóga, illetve a Rákóczi tér déli térfalának három klasszicista palotája. Ennek elsősorban történelmi okai vannak: a Cserhátot nem csak a II. világháború bombázásai, de korábbi sorscsapások is megtépázták: az 1893. április 13-i tűzvészben például az egész negyed leégett. Bár a Rákóczi térre helyezett piac miatt a Cserháton és a Kossuth utcán, a város tulajdonképpen kereskedelmi központjában pezsgett az élet, a kor építésze és a város vezetői elsősorban problémákat láttak a területben.

Az első tervek az 1950-es években születnek a terület rendezésére. A Városépítési Tervező Iroda (VÁTERV, később VÁTI) készítette javaslatok a közlekedési problémát a Kossuth utca meglévő nyomvonalától nagyjából egy háztömbnyire északra vezetett új úttal oldották volna meg, amely a Szabadság teret kötötte volna össze a Felszabadulás útjával. Már ezek az elképzelések is jelentős bontásokkal számoltak, elsősorban a terület keleti oldalán. A Köztársaság tér be-, illetve a Rákóczi tér átépítése az 1963-ra elkészült rendezési koncepció alapján indul meg, a VÁTI munkája azonban ezzel Veszprémben megszakad.

Aligha tévedünk, ha úgy véljük, ennek a megvalósult rész összehangolatlansága az oka. Míg Dul Dezső pártháza, valamint Körner József Hotel Veszpréme a kor színvonalas, bár nem kiemelkedő emlékei, az ezekhez képest valamivel később, 1966-ra elkészült Bátya Áruház pedig Veszprém első nagyáruházaként nyitott meg, az már akkoriban mindenkinek feltűnt, hogy a három épület által közrefogott, később Münnich Ferencről elnevezett térrel valami probléma van. Mindhárom épület ugyanis a hátát mutatta neki: a pártház a Budapest út felé nyílt, mint a város első, valóban reprezentatív épülete, a szálloda bejáratát az áthelyezett, a Bajcsy-Zsilinszky útra rákötött új 8-as főútszakaszból lehetett megközelíteni, az áruház pedig a Kossuth utca felé fordult. A szerencsétlen telepítés már újkorában kritika tárgyává vált, így a városvezetés új tervező után nézett, és meg is találta az Egyetem utcai kollégium-garzonház-ábécé együttesét nemrég befejező, friss Ybl-díjas Márton István személyében.²⁶

V. A Márton-féle új belváros kialakulása

Az új városrendezési koncepció minden korábbi elképzelésen túllépett, és leszámítva a már megváltoztathatatlan, így elfogadni kényszerült korábbi döntéseket, nevezetesen a Rákóczi tér épületeit és a 8-as főút új nyomvonalát, minden szempontból újat hozott.²⁷ „Az alapvető értéket meg kell őrizni, de mint ahogy mindenkor a maga funkcionális igényeit és városrendezési elveit megvalósította, ugyanúgy a mi kötelességünk városainknak – legyen az rekonstrukció is – a mai kor igényei

²⁶ A közös munkához közvetlen kapcsolat vezetett. „Amikor tulajdonképpen összeállt már egy kicsit az a lakótelep, és látták, hogy konyitunk mi minden egyes tervező műfajhoz, én elég sokat beszélgettem az akkori, Ditrői József nevű tanácselnökkel...” Interjú Márton Istvánnal, Budapest, 2014. április 23. Márton István (Tompá, 1929 -) építész. 1947-1951 között az Ybl Miklós Műszaki Főiskola hallgatója. 1951-1953 között Lauber Lászlónál, a Magasépítési Tervező Intézetben szerez gyakorlatot, 1953-1957 között a Középülettervező Vállalat, 1957-1992 között a Lakóépület Tervező Vállalat építésze, utóbb műteremvezető és osztályvezető. 1992-től saját stúdiójának vezetője. 1965-ben a veszprémi egyetemi kollégium és a tízeletes garzonház együtteséért Ybl-díjat kapott. Legfontosabb munkája a veszprémi új belváros általános rendezési terve és számos új épületének egyedi terve. E munkáját 1970-ben Veszprém város és megye aranyérmével ismerték el.

²⁷ Ez a megkésetttség korántsem egyedülálló: Szekszárdon és Kecskeméten is több meghatározó közintézmény kiviteli tervei elkészültek, sőt, az utóbbi városban a Megyeháza és a Pártház központi épülete (Kerekes István) is állt már, amikor Dr. Korbónits Dezsőné dolgozni kezdhett a végleges rendezési terveken. Ld. KISSFAZEKAS Kornélia: *Városközpontok az államszocializmusban*. Phd doktori értekezés, BME Urbanisztikai Tanszék, 2010. március. URL: http://www.omikk.bme.hu/collections/phd/Epiteszmernoki_Kar/2011/Kissfazeakas_Kornelia/ertekezés.pdf (letöltés ideje: 2014. 04. 15.) 14. o.

²⁵ KOROMPAY György: *Veszprém*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1956.

szerinti átformálása.”²⁸ Szükségességét az infrastrukturális igényeken túl a város lakosságszámának erőteljes növekedésével indokolták: az 1945-ben 14 ezres Veszprém három évtized alatt ötvenezresre nőtt,²⁹ és 1980-ra az előrejelzésnek megfelelően meghaladta a 60 ezret. A gyorsan növekvő város történeti magja nem tudott otthont adni számos adminisztratív és kereskedelmi funkciónak, a korábban építeni kezdett déli városnegyed pedig egyértelműen nem tölthette be ezt a szerepet. „*Ez egy ezer év*” – magyarázza ma is Márton István, előbb a történelmi belvárosra, majd az új városközpontra mutatva a térképen – „*ez pedig a következő évszázadnak a városa lesz.*”³⁰

A terv központi és sokat hangsúlyozott eleme a Kossuth Lajos utca felszabaduló nyomvonalának gyalogossétánnyá alakítása. A Felszabadulás útját (a jelenlegi nyomvonaltól eltérően) Márton a korábbi vasúti töltésre vezette volna rá, így meghosszabbítva a sétálóutcát, amelynek vonala egyébként a Budapesti út mellett is folytatódott volna, szállodával, mozival, étteremmel. A terv fontos pontja a kialakuló új belvárost északról határoló 1-es számú út (Csaplár János utcaként részben megépült, valamint az erre merőleges észak felé vezető 2-es és 3-as számú utak. A Kossuth utca északi oldalát két nagyméretű szalagház határolta, a déli oldalra pedig a Rákóczi tér épületei mellé kétszintes kereskedelmi központ és toronyház került. A terület többi részére szalagházak, sávházak és pontházak épültek volna, nagyméretű parkolókkal. A belváros további parkolási igényeit az északi oldalra telepített, süllyesztett tömbgarázzsal oldotta volna meg a tervező, a gyalogos közlekedési igények kielégítésére az új beépítést övező, nagy forgalmú útvonalakon alul- és felüljárók szolgáltak volna. A rendezés átnyúlt a Megyeháza oldalára is, a mögé telepített mozival és sávházakkal, valamint teljesen elbontotta volna a Szabadság tér keleti térfalát; ide először egy hengeres toronyházat (az új pártházat), később egy alacsonyabb kereskedelmi központot terveztek.

Az 1965-től kidolgozott, az 1970-es évek elejére véglegesített rendezési javaslat gyökeresen változtatja meg a városnegyed arculatát. A tervlapon keresni kell a terület egyetlen megőrzött épületét, az evangélikus templomot. A korábbi utcahálózat teljesen eltűnik, egyedül a Kossuth utca nyomvonala felismerhető. A tervlapok jellemző vonása, hogy nem érzékeltetik az újonnan épülő tömbök és a környezet megmaradó beépítése közötti, léptékbeli váltást. Ez a „kegyes család” a tervek kommunikációjának minden szintjén jelentkezett. Egy makettfotó például, amely közösen ábrázolta az evangélikus templomot és a mögé, a Bajcsy-Zsilinszky útra tervezett tízeleteres pontházakat, a következő képaláírással jelent meg: „*Veszprém műemléki és terepadottságai kötelezik a tervezőt, hogy az újban vegye figyelembe a hagyományt és a lejtős terep adta lehetőségeket. A modern pontházak és a kis templom összehangolása megvalósítja az egységet.*”³¹ A maketten természete-

sen nem látható a templom mögé tervezett Húszemeletes, amely aligha illeszthető ebbe a gondolatsorba. A napvilágot látó elképzelések a város nagy területére kiterjedő változtatásokkal számoltak; a modelleken a Dózsa György út mentén pontházak, a Komakút téren magasházak jelennek meg.³² A megfogalmazott cél „*az új városközpontokra*” jellemző funkcionális alapelvek érvényre juttatása: a fő közlekedési útvonal ne szelje át a központot, viszont autóparkolókkal, buszmegállókkal és szervízútvonalakkal segítse annak megközelítését; centrális elhelyezésű bevásárlóközpont, „*gyalogos sétáló utca*” a kereskedelmi létesítmények kiszolgálására; az adminisztratív, a kereskedelmi és a kulturális objektumok egymás köré csoportosítása.³³

A nagy léptékű változtatás nyilvánvalóan nem lett volna kivitelezhető, ha a városvezetés nem áll egy emberként a tervező kollektíva mögött. Ennek kulcsembere volt Pap János³⁴, a Veszprém megyei Pártbizottság első titkára, aki később MSZMP KB-tagként, valamint az Építési és Városgazdálkodási Minisztérium főosztályvezetőjeként is támogatta a beruházást. „*Külön dicséret illeti a tervező kollektíva munkáját, akik véleményem szerint kiválóan oldották meg ebben az ezeréves városban a modern városközpont kialakítását úgy, hogy az szervesen kapcsolódjon a régi történelmi városmaghoz, így kialakítva egy egységes új várost*” – írta Pap 1969-ben, a bontásokon túl, de a befejezésen még jóval innen.³⁵ A grandiózus feladat közel egy évtizedig összhangot teremtett a már 1948-ban a Kommunista Párt Veszprém megyei titkáráként és országgyűlési képviselőként dolgozó Pap, valamint a párttagságot és közéleti szerepet sem vállaló, kizárólag az építészetben élő Márton között.

A politikai hátszéllel együtt sem ment minden teljesen simán. Bár 1966-ban négy-öt évre tervezték az átalakulás fázisát, és ekkorra már alapvetően elkészült a koncepció is, igaz, csak 15 emeletes toronyházzal,³⁶ a tulajdonképpeni megbízásra még évekig nem került sor. A Lakóterves Plesz Antal és Tamás István 1966-1968 között megépíti az új gimnáziumot, de az igazán nagyléptékű bontások 1968 nyarán indulnak: a Cserhát keskeny utcáinak nagy része ekkor néhány hét alatt eltűnik. Mégis csak 1969 májusában ad a Veszprémi Városi Tanács megbízólevelet a Lakótervnek a városközpont továbbfejlesztéséhez, a teljes területen. Ekkorra már épült a Felszabadulás úti lakótelep, a Lakóterv és konkrétan Márton István másik nagy veszprémi munkája. Sőt, kettőben az új belváros hat lakótömbje közül is megindult az építési munka, alapvetően pozitív visszhanggal. Annak elle-

28 MÁRTON István: Veszprém városközpont rekonstrukciója. *Műszaki Tervezés*, 1975/11. 20-25. o.

29 FEKETE Gábor: Veszprém. In: *Budapest*, XIII/7. 1975. július. 8. o.

30 Interjú Márton Istvánnal, Budapest, 2014. április 23.

31 MÁRTON István: Veszprém városközpont rekonstrukciója. *Műszaki Tervezés*, 1975/11. 20-26.

32 Ld. HOLLAY György: Veszprém, városközpont, *Műszaki Tervezés*, 1967. (7. évf.) 2. sz. 37-40. old.

33 HOLLAY: i. m. Az itt elsőként, 1967-ben feltűnő érvek és indoklások később Márton István számos cikkében is megjelennek.

34 Pap János (1925-1994) 1946-tól a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártjának tagja. 1949-1956 között az MDP Veszprém megyei Bizottságának osztályvezetője. 1956. november 4-én belépett az MSZMP-be, majd aktív szerepet vállalt a forradalmat követő megtorlásban. Az 1960-as évek elején rövid ideig belügyminiszter, majd miniszterelnök-helyettes. 1965-1985 között a Veszprém megyei pártbizottság első titkára.

35 PAP János: Veszprém a korszerű városfejlesztés útján. *Városerőltetés* 1969/3. 5. o.

36 ANDRÁSSY Antal: Városrendezés miatt zárva. *Építők*, 1966. november-december. 4. o.

nére, hogy a lakótelep túlnyomórészt házgyári elemekből készült, és semmilyen módon nem viszonyult a terület múltjához – mellesleg ugyancsak a helyi politika teljes támogatásával. Az építkezést 1968-ban meglátogató Pap János ki is jelentette: „nem kell okvetlenül minden épületnek egyedi tervezéssel készülnie, mert az egyedi tervezés nemcsak drágítja, de lassítja is a létesítmény elkészítését”.³⁷

A Cserhát lakótelep akkori szemmel nézve is csak a korábbi állapothoz képest számított komoly előrelépésnek. Az épületek telepítéséről Márton István megjegyzi: „Ez is még a VÁTI-nak a rendezési tervéből adódott. És volt egy minisztériumi utasítás, hogy ide csak blokkos technológiával lehet építeni. A 6-os épületet, az egy egyedi épület volt, mert elhatároztam azt, hogy itt akkor a többi én már egyféle szép technológiával [tervezem] (...), és nem előre gyártott elemekből.”³⁸ Az első ütemben elkészült épületek közül egyértelműen kiemelkedik az említett 6-os számú, az 1971-ben átadott ún. Lordok Háza. A Kossuth utca mentén felépült sávházon megjelenő, fekete pirogránit burkolat végigvonul a lakótelep többi épületén, sőt, megjelenik majd a Hűszemeletesen is.³⁹ A nagy mérete ellenére kellemes arányú tömb kiemelt szerepét jelezték a földszinten elhelyezett műalkotások, Pogány Géza és Csizmadia Zoltán plasztikái. Az utcaszinten elhelyezett üzletek között passzázsok biztosították az átjárást a többi lakótömbhöz. A korabeli kritikus szerint „mindent összevetve az épület sikerült alkotás.”⁴⁰

Az 1970-es évek elején, a kereskedelmi központ és a toronyház építkezésének megindulásával párhuzamosan át kellett dolgozni a rendezési koncepciót. Ennek előzménye az Országos Műemléki Felügyelőség tiltakozása a Szabadság tér keleti oldalára, a Rákóczi tér indításához tervezett hétszintes toronyház, illetve a Vörös Csillag (ma Buhim) utca bevezető szakaszán tervezett bontások miatt. A Barcza Géza, a Műemlékfelügyeleti Osztály vezetője által szignált vétó indoka az volt, hogy ez a terület a régi városmag műemléki jelentőségű, védett övezetének része, így az itt álló épületek nem bonthatók – a Felügyelőség nem tiltakozott a Cserhát többi, ekkor még álló épületének eltűnése ellen. Márton és a Lakóterv csak részben fogadta el ezt a bírálatot: a Szabadság tér keleti oldalán továbbra is bontással számoltak, de a toronyház helyett alacsonyabb tömegű kereskedelmi központot telepítettek ide. Ezt azonban 1971. augusztus 12-én a Városrendezési Tervtanács újfent visszautasította, a Felügyelőség elvárásainak figyelembe vételére utasítva a tervezőket.⁴¹

A végső tervváltozatban a Kossuth utca megmaradó részén a történeti vonalvezetéshez illeszkedő, megtört beépítés vette át a korábbi lépcsős beépítés helyét. Ettől északra eltűnt a korábban tervezett másik szalagház, helyét rövi-

debb, merőlegesen elhelyezett, párhuzamos blokkok foglalták el. Délre viszont megmaradt a három tízemeletes és az utca túloldalán lépcsőző beépítés terve. A Budapesti út és az egykori vasúti pályaudvar környékének rendezésével a város 1972-ben bízta meg a Lakótervet; ide az autót mellett vezetett sétányra felfűzve újabb lakóépületeket és közintézményeket szántak. A koncepció 1973-ban ebben az átdolgozott formában jelent meg a *Városépítés Magyarországon a felszabadulás után* című, reprezentatív tanulmánykötetben, Valentiny Károlynak A település-tervezés feladatai és módszerei című tanulmányát illusztrálva.⁴² Nagy valószínűséggel ez volt az utolsó szakmai publikáció, amely úgy foglalkozott a veszprémi új városközponttal, hogy nem támadta hevesen.

A Lakótervben készült, átfogó tervből végül is meglepően kevés olyan elem készült el, ami valóban Márton István munkája: a Cserhát lakótelep mellett a Jutasi út túloldalán a két kisebb, nem különösebben jellemző épület: ABC, az Állami Biztosító irodaháza; az 1970-1975 között elkészült Hűszemeletes és a kapcsolódó, 1975 végére átadott kétszintes kereskedelmi központ; valamint utolsó elemként a tervezésére kiírt pályázat után hat (!) évvel, 1978-ban a Séd Mozi. Miután a kapcsolódó tereprendezési és építési munkák csak részben zajlottak le, az utóbbi sosem vált a városszövet szerves részévé.⁴³ Mindazok a további lépések, amelyek ezeknek kontextust teremtettek volna: a Kossuth utca folytatása, a Szabadság térre torkolló szakasz rendezése, a Balatoni út felé továbbnyúló gyalogos sétány, sosem valósultak meg. A Márton-féle, töredékben maradt belváros megítélésének ez legalább annyit értett, mint a megszületésével együtt járó bontások.

VI. A Hűszemeletes és a Nagy Toronyláz

A Hűszemeletes az újjáépített Belváros, egyben Veszprém átalakulásának országszerte ismert ikonja. Talán nem túlzás, ha egy egész jelenség jelképének nevezzük, amelyet Kerényi József építész 1983-ban „a magas házak korszakának” nevez.⁴⁴ A „hosszú hatvanas évek” egyik legfontosabb és legvitatottabb hazai ismertetőjegyéről van szó, amely égbe törő épületekkel vélte megtalálni a szocialista nagyváros valódi arcát.⁴⁵ A Hűszemeletes tagadhatatlanul tudatosan követte ezt a trendet, amögött azonban, hogy negatív jelképévé vált, sokkal inkább az utókort kell keresni.

A „Nagy Toronylázat” nem csupán a kor építészetének lelkes dinamizmusa, az uralkodó modernista esztétika diktálta, de a felfokozott urbanizáció is. A Fővárosi Tanács 1964 decemberében határozatot fogadott el a Budapesten

37 Csak közös munkával lehet meggyorsítani a nagyszabású tervek sikeres megvalósítását. *Építők* (Veszprém), a Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat Lapja. V. évf. (1968) 8. augusztus. 1. o.

38 Interjú Márton Istvánnal, Budapest, 2014. április 23.

39 Márton István elmondása szerint a Hűszemeletesre eredetileg üvegmozaikot tervezett, de tudta nélkül a beruházó korábban megrendelte a pirogránit burkolatot.

40 KUBINSZKY Mihály: 108 lakásos épület Veszprém. *Kritika. Magyar Építőművészet*, 1972/5. 64. o.

41 A vonatkozó ügyiratokat Márton István bocsátotta rendelkezésemre.

42 Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1973. 29. o.

43 2012-2014 között bővítéssel átépítve Albóciné Ábrahám Gabriella és Anthony Gall tervei alapján; jelenleg Hangvilla Kulturális Központ.

44 KERÉNYI József: Kecskemét az utak városa. *Városépítés*, 1983/3. 10-12.

45 A toronyházak kérdését már az ötvenes években napirenden tartották, akkor azonban a gazdasági realitás a megvalósulás közelébe sem engedte a nagy volumenű terveket. Ld. pl. PRAKFULVI Endre: Az 1953-as városépítészeti vita. *Budapesti Negyed* 9. Építők és építettek. 1999 ősz.

építendő toronyház-hálózatról, városképi hiátusra: „*a pesti oldal laposságára*”⁴⁶ hivatkozva – az indokban a 20. század eleji városépítészeti jellemző, a várost esztétikai egészként kezelő felfogása mutatkozik meg ebben. A kijelölt helyszínek között nem csak a külváros szerepelt: magasházat szántak a Marx (ma Nyugati) és a Deák térre, a város szívébe is. Igaz, erről néhány év múlva letettek: Heim Ernő, a városrendezési osztály vezetője 1967 decemberében „csak” a Marx, a Blaha Lujza, a Nagyváradi térről, a Lágymányosról és Óbudáról, valamint a Váci út és a Róbert Károly körút kereszteződéséhez tervezett 23 emeletéről beszél – „*nem törekszünk a magasházaknak a város magjában való koncentrálására*”, írja.⁴⁷ A fővárosi elképzelések egy része el sem jutott a tervezőasztalokig, más részük csak látványterv formájában szédíthette el a közönséget. Egy kis hányaduk azonban, jellemzően a kevésbé központi helyeken, megépült: 1967-ben adták át Szrogh György Budapest-szállóját, 1973-ban a Szakszervezetek Országos Tanácsának Váci úti székházát, 1978-ban, az első tervek megszületése után 16 évvel, a SOTE 26 szintes Nagyváradi téri Elméleti tömbjét. A történelmi városközpontba illesztett tornyok mellett készülnek a lakótelepi pontházak is: a kelenföldi 15 emeletes, csúszózsalsaló épületek, a 17 emeletes Kassai téri torony, a 18 szintes úpalotai magasház, és még sorolhatnánk.

A hatvanas évek közepétől az erőltetett ütemben fejlődő vidéki centrumok is versenybe szállnak. „*Toronyházat minden városnak*” – a kiváló műemlékvédelmi szakember, Román András 1979-ben már erősen ironikus felhanggal emlegette fel ezt a jelenséget, néhány évvel korábban azonban minden vezető politikus komolyan vette.⁴⁸ Míg a toronyházak elhelyezése, a városkép-alakító szándék mögött építészeti gondolat sejlik ugyanis fel, a magassági verseny nyilvánvalóan politikai játszma. Hogy csak néhány megépült példát soroljunk: Salgótarján 15 és 18 emeletes ikerházakkal, Miskolc 18 szintessel, Gyöngyös húszemeletes, Szolnok 24, Debrecen 25 szintessel, Pécs az Újmecekalján 21, a Szigeti negyedben 25 szintessel szállt be a pénzt és energiát nem kímélő játékba – az utóbbi, amelyet tizenhárom évvel 1976-os átadását követően ki kellett üríteni, csúfondáros pontot is tett a történet végére.

A fenti listában a veszprémi 19 emeletes toronyház akár szerénynek is tűnhetne – mégis, talán ez tett szert a legnagyobb, kétes értékű hírnévre. A város léptékváltásának első jele Márton István 1962-1965 között elkészült, tízemeletes garzonháza volt, amelyet „a régió legmagasabb épületeként” ünnepelt a sajtó. Az új belvárosnak a kezdeti tervekben 15, majd csakhamar húszemeletesként szereplő toronyházát a hivatalos indoklás szerint a szanalást követően építendő lakások nagy száma indokolta: a kis alapterületen 150 modern, komfortos lakást lehetett elhelyezni. Emellett azonban a kezdetektől megjelent a jelállítási igénye is. „*A legkisebb falusi településtől kezdve a történelmi városokig az egysíkú-*

ságot mindenütt a városközpontokban megfelelő helyre telepített, kiemelkedő magasságú templomokkal, közintézmény jellegű épületekkel oldották meg. Mennyivel indokoltabb ma, város méretű településeinknél az egyforma típusú lakóépületek közé egy-két jól elhelyezett, funkciójában helyénvaló magasház építése!” – idézi a tervezőt Thiery Árpád.⁴⁹

A torony a kezdeti időktől a város – nem pusztán fizikai értelemben vett – megújulásának jelképévé vált. Stilizált képét a Veszprémi Állami Építőipari Vállalat már 1969 őszén, még az építkezés megkezdése előtt a logójába emelte. „*Napról napra újszerűbbet és nagyobbat kell építenünk, mert a ma szépnek és nagyknak mondott holnap már megszokottá válik*” – lelkesített a vállalati lap.⁵⁰ A ház a munkálatok közben is büszkén mutogatták – 1973 márciusában például keletnémet építésszakmai küldöttség látogatta meg⁵¹ –, annak ellenére, hogy azok meglehetősen elhúzódtak. A hivatalos (ám a nagypolitika jelenlétét már teljesen mellőző) 1974. december 17-i átadást követően a lakók csak januárban költözhetek be, a lepényépület kereskedelmi központjának befejezése pedig egy további évbe telt.⁵²

Az átadás egyértelmű fordulópontot jelent Veszprém új belvárosának értékelésében. Jellemző módon, míg a korábban elkészült cserhádi lakóépületek megjelentek a hazai építészeti sajtóban, addig a Húszemeletes, mérete és szerepe dacára, gyakorlatilag teljesen nélkülözi a szakmai publikációkat.⁵³ Épp ellenkezőleg: negatív kritikák témájává vált, meglepő minőségben, mértékben – és a kor tempójához mérve meglepő sebességgel. Már az átadást követő év elején, a Műemlékvédelem 1975/1. számában a kor egyik legismertebb építészettörténésze, Gerő László aligha félreérthető utalással deklarálja: „*A városiasság nem attól függ, van-e a településben 20 emeletes ház, és színes neon reklám. Mindkettő nélkül meg tudunk élni. (...) Minek nekünk a toronyház?*”⁵⁴

A Műemlékvédelem természetesen csak egy szűk szakmai közeget ért el, a következő években azonban a magasházak korszakának kifulladásával egyre több helyről hangzottak el bírálatok. A veszprémi tornyot aligha lehetett rosszabbnak találni debreceni, gyöngyösi, miskolci, vagy pécsi társainál – mégis ez kapta a legmérgezőbb szóvirágokat. Osskó Judit Unokáink is látni fogják című tévésorozatainak 1975. október 23-án adásba került epizódjában két megintertéjült, érettségi előtt álló diák „*előnytelennek*” tartja a „*túlságosan magas, meg kocka is*” húszemeleteset. Egy idősebb lakó erre is rátromfol: „*Nekem sehogyan sem tetszik az a marha nagy épület, nagyon kiemelkedik, igen furcsa az ottan. Vala-*

46 Esti Hírlap, 1964. december 30.

47 HEIM Ernő: A budapesti városkép. Budapest, 1967. december. 1-4. o.

48 Dr. ROMÁN András: Városrekonstrukció Veszprémben. Kritika. Magyar Építőművészet, 1979/5. 55. o.

49 THIERY Árpád: Királynék városa. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1981. 132. o.

50 RÉTHY József: Látható lesz Veszprémből a Balaton... Mikor kezdjük a 20 emeletes építést? Építő, 1969. október. 1. o.

51 RÉTHY József: Veszprém legmagasabb pontján. Építő, 1974. április 3. o.

52 Építő (A Veszprémi Állami Építőipari Vállalat lapja), 1975. január. 1. o.

53 Márton István a Magyar Építőművészet 1974/1-es számába még ír a szobrász Farkas Ádám kamarakiállításáról a Lakóterv székházában. A Magyar Építőművészet viszont semmit nem ír Veszprémről, sem Márton Istvánról az ezt követő három évben.

54 GERŐ László: Történelmi városok szerepe és rangja korunkban. Műemlékvédelem, 1975/1. 1-12. o.

hogy nem stimmel sehogy se az én ízlésem szerint, pedig van jó ízlésem, higgyék el.”

⁵⁵ Bár az ugyanitt megfogalmazódó szakmai vélemények ennél árnyaltabbak, a televízióban is helyet kapó laikus hozzászólás a közvélemény határozott irányát jelzi, amely a mai napig sem változott. Sőt.

A rendszerváltásig a bírálatokat nem szövi át a politika – dacára annak, hogy az már az átadás idején cserbenhagyta az épületet. 1989 után azonban hirtelen és egyértelműen a Húszemeletes nem építészeti, hanem ideológiai döntéssé és hibává válik, a Cserhát átépítésével egyetemben. „...jelképe egy ideológiai korszak történelmi tradíciókat semmibe vevő politikájának” – írja az irodalomtörténet-szmuzeológus Praznovszky Mihály 2002-ben.⁵⁶ „Sokak szerint az volna a legjobb megoldás, ha a toronyház eltűnne a föld színéről, s vele együtt a szocializmus rossz emlékei is” – hivatkozik a helyi véleményekre egy hírlapcikk.⁵⁷ A hangsúlyeltolódás egyértelmű jele, hogy a Húszemeletesrel kapcsolatos hivatkozásokból hirtelen eltűnik a tervező neve, és előkerül a megbízóé, „a Bakony kiskirályáé”, a „megyediktátoré”: Pap Jánosé.

VII. A veszprémi építészet és építőipar szereplői

A 20. század második felének veszprémi építésze egyzersmind a fővárosi Lakóterv és a helyi Veszprémterv háborúja. „Nagyon sokat kellett harcolni azért, hogy ne csak a felújítási munkák, hanem az igazi tervezési, tehát az építő munkák is hozzánk kerüljenek. És nehéz volt a küzdelem...” – emlékszik vissza az 1963-tól a Veszprémtervnél dolgozó Gózon Imre.⁵⁸ Másfél-két évtizedig elhúzódó presztízsharc ez, mindkét fél részéről jelentős energiák befektetésével és komoly veszteségekkel, amelyet a Lakóterv jellemző fölénye ellenére végül egy huszárvágással a Veszprémterv nyert meg.

A korai időkben a nagy országos irodák közé tartozó Lakóterv veszprémi szerepvállalását senki sem kérdőjelezte meg. A Lakó- és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat létrejötté az első állami cég, a Magasépítési Tervező Intézet 1948-as alapításáig vezethető vissza: ennek budapesti, Madách téri irodáit vette át az 1950-ben szakosított, majd 1953-ban formálisan is létrehozott Lakóterv. A vállalat a kezdetektől részt vett városléptékű feladatokban: Veszprém mellett a mai Dunaújváros, Kazincbarcika, Várpalota, Ajka, Oroszlány, Tatabánya, illetve két fontos, máig mérőöldkönek és hivatkozási alapnak tekinthető városközpont: Szekszárd és Salgótarján tervei is itt készültek. A cégnél olyan megha-

tározó, országosan is elismert építészek dolgoztak, mint Weiner Tibor, Körner József, Szrogh György, Magyar Géza, Finta József, Jurcsik Károly vagy Virág Csaba – hogy csak néhányat említsünk.⁵⁹ Az iroda a Kiss Lajos lakótelepnél került először szerepbe Veszprémbe; ezt követte az új városközpont néhány épülete, majd fejlesztési megbízása, gyakorlatilag párhuzamosan a környék (sőt, az ország) egyik legnagyobb házigyári beruházásával: a Felszabadulás úti lakóteleppel.

A Lakóterv által diktált tempóval a kezdetekben az 1960-ban Megyei Tanács Tervező Vállalatként, 28 fős induló létszámmal (de köztük csak öt mérnökkel) alapított Veszprémterv nyilvánvalóan nem tudta volna felvenni a versenyt. Tíz év alatt azonban ez a szám száz fölé nőtt,⁶⁰ így az évtized végén már jogosnak tűnt a kérdés: miért nem a helyi vállalat kapja az új belváros feladatát? Ez lett az a pont, amely a viszony elmérgesedéséhez vezetett a két tervezőcsoport között. Ebben a harcban egyértelműen a Veszprémterv indult hátrányból, már csak azért is, mert helyzete gyakran változott: 1977-ben a Győritervhez csatolták, 1984-től viszont önállósult, Veszprémi Tervező Vállalat néven.⁶¹ „...állandóan ilyen mumusok alatt voltunk, meg mögött, mint a Lakóterv, vagy a Győri Tervező Iroda. Mert ugye, azért abban a tervezési időszakban [voltak] ilyen megyei beruházók, tehát minden központosítva, és a munkaelosztás, meg a minisztérium, egyebek, (...) nem véletlenül lettek ezek a megyei tanács Tervező Irodák. Erre is nyilván döntés volt, hogy ilyen kell. De nem ezekre várt mondjuk, Veszprém városközpontjának a tervezése.”⁶² A kezdeti időkben a Veszprémterv elsősorban a megye kisebb településeinek területén dolgozott, ez azonban nem jelentett kisebb volumenű feladatokat: az ajkai városközpontot például szinte teljes egészében a Ruttkay M. Gyula vezette stúdióban tervezték. A két iroda között gyakorlatilag mindennapos volt a rivalizálás. Egy ilyen esetre Gózon Imre így emlékszik vissza: „Például itt Veszprémbe a Stadion úti lakótelepre megbízták a Lakótervet, ami természetes, és én is készítettem két alternatívát az igazgatónak a felkérésére, hogy megszerezzük azt a munkát. Mondta a Bozai, a Jóska,⁶³ így hívtuk egymást, (...) hogy megszerezzük a munkát, mi is tudunk annyit, mint a Lakóterv. Hát akkor már ilyen nagy cég voltunk. És akkor egy évi tervtanácsra föl vittük a tervet. Ott a Lakótervet hívták csak meg, de mi is vittünk tervet. (...) Ott helyben, rögtön ott a tervtanácsban úgy leszúrtak minket, hogy az hihetetlen.”⁶⁴ A

⁵⁵ OSSKÓ Judit (szerk.): *Unokáink is látni fogják*. A televízió építészeti sorozata. Három új városközpont. RTV-Minerva, Budapest, 1979. 122-123. o.

⁵⁶ Dr. PRAZNOVSZKY Mihály: *Veszprém a XXI. század küszöbén*. Szerkesztő: Bunovác Dezső. CEBA Kiadó, 2002. 25. o.

⁵⁷ FÜSSY Angéla: Felkiáltójel Veszprém felett. *Magyar Hírlap*, 2010. július 28. A toronyházzal és a belvárossal kapcsolatos véleményeket bővebben ld. a tanulmányt záró gyűjtésben.

⁵⁸ Interjú Gózon Imrével, Veszprém, 2014. április 26. Gózon Imre (1939-) veszprémi születésű építész. 1963-ban szerzett diplomát a Budapesti Műszaki Egyetemen, és attól az évtől nyugdíjazásáig a Veszprémterv tervező építésze.

⁵⁹ A vállalat történetéről részletesen ld. SCHÉRY Gábor: LAKÓTERV. In: Schéry Gábor: *A magyar tervezőirodák története*. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2001. 213-224. o.

⁶⁰ MARTON Ferenc: A Veszprémi Tervezővállalat. *Műemlékvédelem*, 1985/4. 281-285. o.

⁶¹ A vállalat történetéről részletesen ld. BOZAI József: Tanács Tervező Vállalat Veszprémbe. *Magyar Építőipar* 1973/4-5. 176-180. o. ill. SCHILDMAYER Ferenc: VESZPRÉMTERV. In: Schéry: i. m. 411-416. o.

⁶² Interjú Ruttkay M. Gyulával. Balatonalmádi, 2014. május 9. Ruttkay Miklián Gyula (1940-) építész. 1963-ban diplomázott a Budapesti Műszaki Egyetemen. 1966-ig, a KÖZTI, majd 1992-ig a Veszprémterv építésze. 1992-2005 között közép-dunántúli területi főépítész. 1988-ban Ybl-díjat, 1990-ben építészeti nivódíjat, 2013-ban megyei Prima-díjat kapott.

⁶³ Bozai József építész, a Veszprémterv igazgatója.

⁶⁴ Interjú Gózon Imrével, Veszprém, 2014. április 26.

Húszemeletes felépülésével felerősödő polémiából végül a Veszprémterv került ki megerősödve, és átvette az új belváros befejezésének feladatát.

Bár a fenti két iroda a főszereplői történetünknek, Veszprém háború utáni évtizedeiben több más építésziroda is fontos szerepet játszott. Országos illetékességű irodaként, de kisebb munkákkal jelen volt a KÖZTI és az IPARTERV, a Mélyépterv, valamint a SZÖVTERV is. Ezek mellett helyi illetékességű feladatokkal működött például a Mezőgazdasági Beruházási Vállalat (MEZŐBER) vagy a Bányatröszt tervezőosztálya – az utóbbiban készültek a zsinagóga átépítésének első tervei. Némileg fontosabb munkákhoz jutott a Veszprém Megyei Beruházási Vállalat – itt készültek például az ún. Kék iskola tervei Gózon Imréné vezetésével. Ugyancsak iskolaépület őrzi Veszprémben az ÉM Típustervező Intézet (TTI) emlékét, amelyet 1961-ben alapítottak, többek közt a Lakóterv Típustervezési Irodájának áthelyezésével. Emellett az 1960-as évek végétől magántervezőként is lehetett munkát vállalni, de értelemszerűen csak kisebb feladatokat.

A kivitelező vállalatokat tekintve a kép jóval egyszerűbb. A város építkezéseit túlnyomórészt az 1946-ban alapított Veszprémi Állami Építőipari Vállalat (VÁÉV) végezte, amely mellé esetenként más megyei építővállalatok (sőt, alkalmanként lengyel és NDK-s kivitelező brigádok) társultak. Az első két évtizedet, egészen az 1960-as évek második feléig, alapvetően hagyományos falazott technológia jellemezte, kiemelt, egyedi eljárásokra csak a középületeknél nyílt lehetőség. Az 1970-es évek elejétől megjelennek a házgyári épületek, előbb az 1968-ban alapított Győri, majd a Veszprémi Házgyár termékei. Ezzel párhuzamosan a VÁÉV OUTINORD alagútszaluzatot is beszerezett, valamint a központi telephelyen megépült a háromsávós nagyblokk- és vasbeton-előregyártó üzem – innen kerültek ki a Húszemeletes vagy a Veszprémi Házgyár vasbetonváz-elemei is.⁶⁵

A VÁÉV történetének legjelentősebb beruházása volt az ország kilencedik házgyárának felépítése, amely az országban elsőként nem központi költségvetésből, hanem a vállalat saját büdzséjéből készült el. Az 1970-ben elhatározott építkezés végére 1975. március 9-én került pont. A gyár technológiáját a szovjet GIPROSZTOMMAS Tervező Vállalat és az Építéstudományi Intézet, magát a komplexumot Fekete Rezsőné (IPARTERV) tervezte; az éves kapacitást 90 ezer négyzetméterre kalibrálták, átlagosan 53 négyzetméteres lakásokkal.⁶⁶ A város északi szélére telepített házgyár mellett 630 fős munkásszálló is épült, mellette konyha-étteremmel és irodaházzal.⁶⁷ A gyár első épületeit a Lakóterv tervezte; az ötszintes, két szekciós, „A” jelű épületek a Dobi István utcában készültek el.⁶⁸

65 A Veszprém megyei Állami Építőipari Vállalat jubileumi évkönyve. Veszprém, 1974

66 F. R.: Veszprémi Házgyár. Magyar Építőművészet, 1977/2. 42. o.

67 Ma ezt a munkásszállót ismerik „Pokoli toronyként” Veszprémben. Ld. bővebben: FARKAS Tímea: A „pokoli torony” - Veszprém, Házgyár út 1. *Mozgó Világ*, 2009. (35. évf.) 12. sz. 23-31. old.

68 Legendásan rosszul sikerültek, ezt még Thierry Árpád 1981-ben kiadott szociográfiájában is elismerte a gyár egyik kőművese, Haizer József.

1984 végéig a házgyár 18 769 lakást gyártott, és saját szerelésben 13 210 darabot állított össze – elsősorban Veszprémbe, Ajkára és Várpalotára, de ezek mellett az ország számos városába.⁶⁹

A VÁÉV jelentős minőségingadozásokkal, de egészen az 1980-as évek közepéig a veszprémi építőipar meghatározó szereplője maradt. Akkorra a helytelen munkastruktúra, a kifizetetlenül maradt közel-keleti munkák alapvetően ellehetetlenítették. A házgyárat 1986-ban, alig több mint egy évtizeddel a beindulását követően eladták és bezárták. A VÁÉV ellen 1987-ben – a szocialista nagyvállalatok közül elsőként – csődeljárás indult, és néhány hónapon belül meg is szűnt.⁷⁰

A VÁÉV-hez képest a megyeszékhely építőiparában jóval kisebb, de említésre méltó szereplő az 1950-ben létrehozott Veszprém Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat (VEMÉV). Az első években a neves helyi tervező, Csomay Kálmán irányításával működő VEMÉV elsősorban a megye kisebb településein jutott szerephez, közintézményeket, ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi létesítményeket kivitelezett. A VÁÉV-et nem sokkal élte túl: 1992-ben megszűnt.⁷¹

VIII. Veszprém a hatvanas-hetvenes években

Bár a korszak legfontosabb és leghangsúlyosabb építkezése az új belváros, emellett azért másnak is jut hely Veszprémbe, amely valóban nagyvárossá nő, a kor elvárásainak megfelelő középületekkel. Az új építésére kifejezetten nagy hangsúlyt fektetnek – bár szölamok szintjén gyakran elhangzik az Óváros felújítása, valójában ez az 1980-as évekig várat magára. A gyorsan növekvő városban még a lakásigények kielégítése is gondot okoz, nem szólva az ehhez kapcsolódó infrastrukturális fejlesztésekről. A Veszprémterv a hatvanas évek elejétől megpróbál pozíciókat szerezni ezen a területen is. Ennek a szándéknak kifejezetten sikeres, emblematisztikus épülete a saját iroda bővítése.⁷² Az 1961-ben felhúzott, jelentéktelen, kétszintes irodaházra a vállalat gyors növekedése miatt bővítés várt, de a szerkezet túl gyengének bizonyult ehhez. Bozai József, Bazsó Lajos és Schildmayer Ferenc tervei alapján ezert a plusz két szint terhére az épülettől független, a főhomlokzat elé állított vasbeton keretre terheltek, amely a kettős vasbetonlemezéből készített árnyékoló lamellákkal markáns, ere-

69 MAGYAR János: Veszprémnyi város a panelüzemből. Házgyárunk első tíz éve. *Építők*, 1985. február 3. 4-5. o.

70 A VÁÉV történetéről bővebben ld. HAJÓS György: Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat VÁÉV. In: Hajós György (szerk.): *A magyar kivitelező vállalatok története*. Építésügyi Tájékoztató Központ Kft., Budapest, 2005. 529-538. o. A VÁÉV történetének fontos részét képezi az 1978-ban alapított, hányatott sorsú veszprémi építőipari gyűjtemény, amely a házgyári telephelyen egy időben muzeális kollektcióként működött, majd a vállalat vesztét követően Magyar Építőipari Múzeum – Szabadtéri Gyűjtemény Veszprém néven önállósult. Később egy része a Magyar Építészeti Múzeum lett.

71 HUIBER Sándor: Veszprém Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat (VEMÉV). In: Hajós: i. m. 539-542. o.

72 Jutasi út 21. Ld. pl. Érdekes megoldás a veszprémi tervező vállalat épületének bővítésénél. *Napló*, 1965. november 7. 8. o.

deti megjelenést kölcsönöz az épületnek. A nyílászárók fekete-fehér, a falak sárga-törtfehér színezése ugyancsak jól megválasztott gesztus. Az arányos, tagolt horizontális tömegek és a jól eltalált színezés az iroda két másik, közeli épületéről is elmondható: a Beruházási Bank bankfiókja és 16 lakás számára épült komplexum (Bozai József, 1962), valamint a Táncsics Mihály Iskola az iroda székházával értékes városképi együttest képez. Itt említendő a Gubicza László tervei alapján készült buszpályaudvar, amely az 1960-as évek közlekedési építészetének kvalitásos (az ország hasonló funkciójú építményeivel sok párhuzamot mutató) példája.⁷³

Ugyancsak fontos, a dimbes-dombos városban meghatározó látványelemet jelentő épülete a hatvanas-hetvenes évek fordulójáról a Hűszemeletessel gyakorlatilag párhuzamosan megvalósult Dimitrov Megyei Művelődési Központ (Vajna János, Közti).⁷⁴ Látványos tömeg- és nagyvonalú térformálása (bár az utóbbit, például a hatalmas földszinti lobbát érték kritikák) a hazai késő modern építészet sajátos, fontos emlékévé avatják.

A Veszprémterv talán legjelentősebb helyi együttese Gózon Imre nevéhez fűződik, aki egymást követően építhette fel a városi és megyei rendőrség, a munkásőrség és a Megyei Hadkiegészítési és Területi Parancsnokság épületeit az 1970-es években.⁷⁵ Az előbbi kettő városépítészetileg is egy kompozíciót képez, mint azt a hasonló tömegek, az egymásra utaló elhelyezés, illetve a közös anyaghasználat is kifejezi. Elsőként a rendőrség készült el, két szakaszban. Tömegformálása jellegzetes modern, amennyiben a lepényépület kiemelkedő toronytesttel párosul. Néhány részlet, mint a támpillérekre emlékeztető földszinti betonoszlopok vagy a második szint enyhén kifelé dőlő parapetje, klasszikus építészeti elemekre vagy a városi tájkép hagyományos motívumaira utal (az előugró második szint a tervező szándéka szerint a területen korábban jellemző, földszintes-emeletes házak tömegét, párkányát idézi meg). Az egyértelműen posztmodern, sokszögű ablakok a Rendőrségnél még csak a portásfülkén tűnnek fel, a Munkásőrségnél azonban hangsúlyos, a homlokzatot meghatározó motívummá válnak, akárcsak az erőteljes, sárga-kék színekombináció. Jellegzetes, az épületnek kissé várszerű jelleget kölcsönző homlokzati motívum a kiugró második, illetve a korábbi legfelső szint mellvédjének hasíték-sora. Erről a városi köztudatban a mai napig él, hogy védelmi célokat szolgált volna. A legenda alapja egy kisebb összetűzés a megbízók és a tervező között, amelyre Gózon Imre így emlékszik vissza: „...nagyon mérges voltam rájuk, a tárgyaláson azt mondtam, hogy az azért van, mert ha valami olyan helyzet van, akkor a géppuskaállásnak... És képzelje el, bevették! Azt hittem, hogy valami problémám lesz, és bevették. Bevették, nem is szabad hozzányúltni, úgy készülhetett el, ahogy

volt.”⁷⁶ A honvédséghez tartozó „Bevonulási központ” épületénél a változatosan tagolt, érdekes homlokzati megoldásokkal (elsősorban a központi látványelemmé tett, profilúveggel homlokzatú lépcsőházzal) variált tömeg szintén dicsekedhet egy különleges elemmel: az együttes északnyugati sarkára ültetett, fallikus formájú kéménnyel. „Ezt egy szerkesztőnő kapta karácsonyra tőlem. Nagyon rondán beszélt, nagyon-nagyon szépen dolgozott, nagyon rondán beszélt. És mondtam, hogy akkor kapsz egy ilyen kéményt, és neked kell megtervezni. Te simogathatod olyanná, amilyen lesz most.”⁷⁷

A csínynek szerencsére nem lett következménye, a kémény ma is a városkép eleme, Gózon pedig a Rendőrség épületéért Ybl-díjra terjesztették fel, illetve meghívták az Országos Munkásör Parancsnokság megtervezésére. Mindkét siker útjába a Veszprémterv állt: az Ybl-jelölést az épület titkosságára hivatkozva visszavonatták (a Rendőrséget valóban nem publikálták szakmai fórumokban), a Munkásőrségnek pedig az elfoglaltságra hivatkozva nem adta ki a tervezőt.

A Gózon-házakhoz több hasonló jelentőségű, késő modern vagy posztmodern épület készült Veszprémben a hetvenes években. Inkább az előbbi irányzathoz sorolható az idősebb Dul Dezső tervezte MSZMP Oktatási Központ (1973-1976),⁷⁸ amely a klasszikusan modern alaptömeget a magasépület sajátos, alpesi házakat idéző, expresszív formálásával színesíti. Frissebb hangvételt képvisel a Zalaváry Lajos (Közti) tervezte Ernst Thälmann Megyei Üttörőház (1972-1978).⁷⁹ A kor építészeti toposzait megkérdőjelező, mind tömegalakítását, formai megoldásait, mind térszervezését tekintve is újító jellegű ház a posztmodern korai példaként kiemelkedő jelentőségű, de sajnos, időben fel nem ismert érték: 2008-ban elbontották.

IX. Tömeges lakásépítés

Az 1960-as évektől a városvezetés kiemelt céljának számított a gyorsan növekvő városban jelentkező lakásigény kielégítése. „...a város lakásállományának majdnem fele, 47,8 százaléka, a IV. és V. ötéves terv idején épült, illetve épül fel. 1976 és 1980 között – a város ötéves fejlesztési tervében megfogalmazottak szerint – Veszprémben több mint 4000 lakás épül meg. Ebben döntő részt képvisel a célcsoportos, az egyéb állami, valamint a többszintes magánlakás-építés” – írja Maróti Rezső⁸⁰ tanácselnök 1980-ban.⁸¹ Három évvel később azt is hozzáteszi: „Bár az elmúlt 10-15 évben megvalósított lakásépítési program eredményeként enyhült ugyan a

⁷³ A számos párhuzamra alapot szolgáltat nem csak a létesítmény jellegzetes telepítése, de a perontetők látványelemmé váló statikai megoldásai is.

⁷⁴ Dózsa György u. 2. Ld. November 6-án átadtuk az ifjúsági- és művelődési házat. *Építők*, 1973. november. 3. o.

⁷⁵ Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 2., Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 11., Jutasi út 20.

⁷⁶ Interjú Gózon Imrével, Veszprém, 2014. április 26.

⁷⁷ Interjú Gózon Imrével, Veszprém, 2014. április 26.

⁷⁸ Ma Érseki Hittudományi Főiskola, Jutasi út 18/2.

⁷⁹ Korábban Kopácsi József u. 1.

⁸⁰ Maróti Rezső (1937-) okleveles vegyészmérnök. Szakmai pályafutását követően 1971-1980 között a Veszprém megyei Pártbizottság munkatársa, majd osztályvezetője, 1980-1990 között Veszprém tanácselnöke. 1996-1999 között a Veszprém Megyei Területfejlesztési Tanács titkára. 2000-ben Veszprém Városért Pro Urbe-díjat kapott.

⁸¹ Előszó. *Két választás között*. Veszprém Város Tanácsa, Veszprém, 1980.

helyzet a megyeszékhelyen, de még így is több mint négyezren »állnak sorban« lakásért annak ellenére, hogy 1970 óta mintegy tízezer lakás épült fel városunkban.»⁸²

Maróti írásának idejére a város legnagyobb házgyári fejlesztése, a húszezres lakosságszámra kalibrált Felszabadulás úti lakótelep már csaknem elkészült, és a befejezéshez közeledett az újabb Cholnoky lakótelep is.⁸³ Az előbbi terveit az 1960-as évek második felétől a Lakóterv Márton István vezette stúdiója készítette. Ennek tudatában kevésbé meglepő, hogy a telep középpontját (egyben a városrész alközpontját) a mai Jutasi út mellé, a II. tömb szélére tervezett négy, a belvárosihoz igen hasonló húszemeletes toronyház jelentette volna. Ezek – elsősorban a magas, az átlagos panelházakhoz képest másfélszeres költségvonzat miatt⁸⁴ – nem valósultak meg, de a 8-10 emeletes sorpanelek jelentős része Márton elképzeléseit tükrözi. Az 1971 áprilisában indult építkezés az ország egyik legnagyobb ilyen típusú beruházását jelentette; 1973 júliusában Kádár János, majd szeptemberben egy KGST-küldöttség is meglátogatta. Ez kevés hatást gyakorolt a tényleges munkára: a tervezett 2500 lakásból 1975 végéig csak 1711-et sikerült befejezni.⁸⁵ Az eredeti program többször is módosult, a lakások száma végül háromezer fölé emelkedett. A közintézményi hálózat és az infrastruktúra fejlesztése azonban évekig váratott magára; Thierry Árpád azt írja, 1973-ban a Felszabadulás úti lakótelepen, „a jogos panaszok földjén” nem volt egyetlen nyilvános telefon, ezer bölcsődés korú gyerekeknek csak kétszáz hely jutott, az iskolások pedig a várost átszelve a Kiss Lajos (Hóvirág) lakótelepre jártak át tanulni.⁸⁶

A hatalmas volumenű Felszabadulás úti telep mellett a város házgyári építkezéseit az első évtizedben a rendszertelenség jellemezte, mind a telepítés és a technológia, mind a tervezők és a kivitelezők tekintetében. A déli városrész fejlesztéséből az 1960-as évek végétől hiányzott az átfogó koncepció: az Egry József úti területre például a Veszprémterv utólag készített rendezési tervet, feltáró, hiánykompenzáló jelleggel. Ezzel együtt a terület több érdekes kísérlet tanúja. Ugyancsak a Veszprémtervhez kötődnek a Zrínyi Miklós úti, valamint a Munkácsy utcai OTP-mintalakótelepek. Az előbbi sortársasházai és átriumházai, az utóbbi sorházas tömbjei azonban a hagyományos paneltömböknél flexibilisebb lakhatási feltételeket, élhetőbb lakókörnyezetet és nem utolsósorban változatosabb, emberibb utcaképet biztosítanak. A kifejezetten a Veszprémi Állami Építőipari Vállalat munkásai számára épített Endrődi úti lakótelep viszont a házgyári paneles technológiának megfelelően merevebb, személytelenebb negyeddé vált.⁸⁷

Az 1970-es évektől épített újabb nagylakótelep, a Cholnoky jellemzően a Felszabadulás úton is alkalmazott házgyári tömbökből áll, ám az épületek telepítése lazább, szabadabb tereket tesz lehetővé. Itt készült el a Veszprémi Házgyár tízezredik lakása. A telep érdekes része az Ady Endre utcában nyolc egységből álló, Lift-Slab technológiával készült (pillérváz és hagyományosan falazott), ötszintes, igényes NIKE-lakótömb az 1980-as évek elejéről.

Veszprém nyugati városrészére 1984-ben írtak ki pályázatot, győztesként 1985-ben a VÁTI készített rendezési tervet. Ezen a területen 3500 lakás, azaz 10-12 ezer lakó elhelyezését tervezték,⁸⁸ a házgyári fejlesztések helyét azonban végül családi házas övezetek foglalták el.

X. 1980-as évek: átmenet és irányváltás

Az 1980-as évekre országszerte megkérdőjeleződnek a modernista városfejlesztés korábbi dogmái. A paksi Tulipán-vita a legfelső értelmiségi körökben, az építészet vezető rétegei közt is komoly kételyeket indukál a házgyári paneles építésmód fenntarthatóságát illetően. Alternatívákat kereső csoportok alakulnak Csete György, Makovecz Imre vezetésével. A korábban bontásra ítélt, de végül 1971-ben felújításra kijelölt győri Martinovics téri tömb rehabilitációjáért Hulyák Anna 1980-ban Ybl-díjat kap; ezt Winkler Gábor hasonló elismerése követi 1981-ben a pápai belváros felújításáért. Zajlik a pécsi Elefántos tömb rehabilitációja (Kistelegdi István), Kecskeméten Kerényi József sétálóutcat tervez a történeti épületek között, Zalaegerszegen Vadász György egészen újszerű városképet hoz létre. A fiatal Gyüre Zsolt Veszprém tovább fejlesztésére tesz le különutas javaslatot.⁸⁹ A Keszthely megújítását megcélzó pályázatra Ekler Dezső, Gyarmathy Katalin, Pikler Katalin, Nagy Bálint és Rajk László olyan munkát ad be, amely összesen 120 alkotó kollektív munkája. „Így visszatekintve egyértelműnek tűnik, hogy a 20. század a lakótelep-tervező, fehérköpenyes mérnök jegyében telt el. Ez annak a századnak az egyik botránya, a sok egyéb szörnyűség mellett” – mondja az egyik szervező, Ekler Dezső húsz évvel később.⁹⁰

A veszprémi új belváros ekkorra olyan gombóccá sűrűsödik a hazai építészszakma torkában, amelyet az évekig sem kiköpni, sem lenyelni nem tud. Bár 1975-76-ban elkészül a Húszemeletes és a kapcsolódó kereskedelmi központ, az első komoly kritikára évekig kell várni. Építész fel sem meri vállalni a politikailag igen érzékeny ügyet; végül a Magyar Építőművészet 1979/5. számában a neves műemlékvédelmi szakember, Román András közöl kemény kritikát.⁹¹

82 GÁLDONYI Béla: Kiemelkedő feladat: a lakásépítés. Beszélgetés Maróti Rezső Veszprém városi tanácselnökkel. *Építők*, 1983. június 12. 5. o.

83 KISS Tamás: Változások és aktualizálások Veszprém városépítészetében. *Településfejlesztés*, 1986/6. 91-108. o.

84 VARGA Tibor: Veszprém város Felszabadulás úti lakótelepe. *Területi Statisztika* 1976/5. 536-547. o.

85 VARGA: i. m.

86 THIERY: i. m. 125. o.

87 GÓZON Imre: Endrődi úti lakótelep, Veszprém. *Magyar Építőipar*, 1973. (22. évf.) 4-5. sz. 181-182. old.

88 KISS Tamás: Változások és aktualizálások Veszprém városépítészetében. *Településfejlesztés*, 1986/2. 91-108. o.

89 *Magyar Építőművészet* 1974/2.

90 1981 – 2001. Beszélgetés a Keszthely-pályázatról. *Beszélő*, 2011/11-12. URL: <http://beszelo.c3.hu/01/11/12keszthely.html>

91 Dr. ROMÁN András: Városrekonstrukció Veszprémében. Kritika. *Magyar Építőművészet*, 1979/5. 55. o.

Román a célt helyesli, de az eredmény, írja, „cseppet sem vonzó”. Fájlalja a lebontott történelmi városnegyed, házsorokat, amelyek helyét „szükségszerűen ötlettelen, párhuzamos sávházak”, „középszerű vagy ennél gyengébb épületek” foglalták el különösebb koncepció vagy rendező elv nélkül, megszüntetve a logikus összefüggést a régi városközponttal. Szinte már lázításnak számít, amikor azt írja: „Felelős a közvélemény, hogy nem emelte fel időben szavát Veszprémért.”

A kritikára adott válaszában⁹² Márton István azzal vádolja Románt, hogy „a városközpontot pusztán műemléki szempontból közelítette meg”, és leszögezi: a megvalósult állapot egyelőre töredéke a teljes koncepciónak. Ugyanakkor korábbi írásaihoz képest több olyan megjegyzést is tesz, amely nyilvánvalóan arra utal, hogy az addigi eredményekkel maga sincs kibékülve. A felelősséget azonban elhárítja: az „ötlettelenséget nem az építészeti megfogalmazásunk szülte, hanem a kívülálló közömbössége és a technológiai gondolkodási mód eluralkodása” – írja, majd keserűen hozzáteszi: „Ma ott tartunk, hogy a sétálóutca folytatásában a tömbösített beépítési forma helyett visszaállítják azt a régít, amely kiszakítva a teljes beépítésből, szertelenül él majd és ténylegesen nem fogja biztosítani azt az alapvető építészeti igényt, hogy a múlthoz befejezetten a ma eszközeivel kapcsolódjon. A város dinamikus fejlődése az elkövetkezendő időben fogja szétfeszíteni azt a keretet, amelybe ez a szemlélet juttatta.”

Az 1970-es évek végére azonban a veszprémi új belváros nem csak a szakmai támogatást veszítette el, de a társadalomét is. A hangulatváltozást jól példázza a Ráday Mihály Unokáink sem fogják látni... című tévéműsorából megjelent album egyik oldala, három, a Kossuth utcában és környékén készült fényképpel és a következő aláírással: „Szerencsére 1981-ben már országszerte egyre több szó esett az indokolatlan bontások megállításáról, megakadályozásáról. Veszprém jelképe lehetne ez a felvétel. A lebontott városrész helyén sivár külső és belső terek.”⁹³ A nyolcvanas évek építészetről, örökségvédelemről szóló társadalmi diskurzusában meghatározó szerepet betöltő Ráday sosem ellenezte a modern építészetet mint jelenséget, viszont – ahogyan azt a műsor címe is jelzi: szemben a jót kiemelő Osskó Judittal – kíméletlenül rávilágított a használt formanyelv és eszköztár ellentmondásaira, a kor magyar valóságának unalmas banalitására.

A társadalmi irányváltást természetesen a maga módján a politika is követte. A tíz évvel ezelőtt a fejlesztés mellett minden lehetséges fórumon kiálló, annak anyagi háttérét is biztosító Pap János a korábban ideálisként jellemzett kapcsolatról kijelentette: „Márton megsértődött. Nehezen viselte el maga mellett a partnert.”⁹⁴ Nyilvánvalóvá vált, hogy az új városközpont soha nem fog elkészülni a Márton István által tervezett formájában. „Koncepcióváltásra lesz szükség!” – szögezte le Berei Ferenc tanácselnök határozottan már 1976-ban. „A Kossuth

utca északi oldalát az ezredfordulóig nem bontjuk le. A felújítás alapvonása, hogy átmenetet képezzen a modern városközpont és a vár között.”⁹⁵

Annak mintájára, ahogyan a városfejlesztést korábban felülről erőltetve, egy országos iroda bevonásával vitték keresztül, a koncepcióváltás alulról érkező igényének szakmai interiorizálását a helyi Veszprémterv vállalta fel. „...a háború utáni rombolások, és a háborús sebek után azért Európában is megcsínáltak egy olyan dimenzióváltást, olyan helyeken, ahol nem kellett volna, ami benne volt a levegőben. Itt is benne volt a levegőben. Volt, aki nem tudta elkerülni, hogy 20 emeletes házat tegyen be egy kisváros közepébe, mert erre kapott megbízást. De a 80-as években azért ennek már lett annyi, szóval kialakult egy ilyen, legalábbis egy nagy kérdőjel, hogy ez rendben van. És ez addig-addig ment, amíg aztán egyszer csak ott leállították Veszprémben ezt a totális átépítési dolgot...”⁹⁶

A „totális átépítés” a Kossuth tér megmaradt, északi házsorán tört meg; a Veszprémterv először arra kapott felkérést a Városi Tanácstól, hogy vizsgálja meg a korábban bontásra szánt, javarészt kétszintes házakból álló utcaszakasz fenntarthatóságát. Ruttkay M. Gyula gyakorlatilag véletlenszerűen került ebbe a feladatba; saját emlékei szerint egy SZOT-székházat kellett volna terveznie házgyári elemekből, de ez annyira kevésbé tűnt érdekesebbnek, hogy inkább átszegődött a Kossuth utcával foglalkozó csapatba. „...sosem gondoltam, hogy ez egy meghatározó dolog lesz, de végül úgy alakult” – mondja a munkáról, amelyért 1988-ban Ybl-díjat kapott.⁹⁷

A döntés a rehabilitációról 1975-ben született, de konkrét eredményei csak a következő évtizedre váltak láthatóvá.⁹⁸ Az átmenet éve, így 1980, amikor még épül a Séd Mozi, de már zajlik a Kossuth utca házainak (eleinte ideiglenesnek szánt, később koncepcionálisan is véglegesedő) helyreállítása, sajátos történelmi pillanat. A munka kis lépésekben, lassan indul, egyes épületek vizsgálatával. Miről is van szó? „...átfogó vizsgálattal, vázlattervvel bizonyítottuk azt, hogy a műemléki környezet, a veszprémi vár szomszédságában lévő, 80-100 éves, esetenként még idősebb, nagyrészt egyemeletes, magas tetős épületek megfelelő szerkezeti megerősítések, alaprajzi és közmű-korszerűsítések után a karakterüket megőrizve, elrendezésben megtartva az eredeti funkcióknak (földszinten üzlet, emeleten lakás) megfelelnek, sőt javítják a megszokott városképet.”⁹⁹ A helyzet még ennél is összetettebb: a Ruttkay M. vezette csoport nem csupán az utcafronti épületek rehabilitációjára, de a hosszú, sűrűn beépített udvarok kibontására, egybenyítására, gyakorlatilag egy második, párhuzamos Kossuth utca létrehozására tettek javaslatot. Emellett feladatuk volt „elfogadni és továbbtervezésre, továbbfejlesztésre alkalmassá tenni azt a látszólag összeegyeztethetetlen állapotot,

92 MÁRTON István: Objektív gondolatok egy szubjektív kritikára. *Magyar Építőművészet*, 1979/5. 56-57. o.

93 RÁDAY Mihály: *Unokáink sem fogják látni, avagy Városvédő Pallasz Athéné kezéből időnként ellopják a lándzsát*. RTV-Minerva, Budapest, 1982. Oldalszámozás nélkül.

94 THIERY: i. m. 156. o.

95 THIERY: i. m. 139. o.

96 Interjú Ruttkay M. Gyulával. Balatonalmádi, 2014. május 9.

97 Interjú Ruttkay M. Gyulával. Balatonalmádi, 2014. május 9.

98 RUTTKAY Gyula: A veszprémi belvárosi rekonstrukció előzményei és tervezési koncepciója. *Városépítés* 1986/6. 23-24. o.

99 MARTON Ferenc: A Veszprémi Tervezővállalat. *Műemlékvédelem*, 1985/4. 281-285. o. 282. o.

amelyben egy korábbi, kommersz, modern, léptéktelen beépítési elképzelés félbemaradt torzója és a történelmi belváros véletlenszerűen megmaradt része egy utca két oldalán érintkezik.”¹⁰⁰ Ennek talán legfontosabb eszköze lett az új koncepció emblemikus épülete: a Posta.

Az 1981-1982-ben tervezett és 1984-re felépült Posta technikai és koncepcionális értelemben is átmeneti épület: szerkezetében és hangvételeben kortárs, de léptékében a Kossuth utca kétszintes házsorához illeszkedik. Ezzel jellemezhetőek a Kossuth utca, illetve a Várban végre beindult rekonstrukció¹⁰¹ elkészülő épületei is, mint az Óváros téri TESZÖV-székház (Gózon Imre, 1982), vagy Pottyondi Péter Szabadság tér 10. alatti épülete.¹⁰² Ruttkay M. Gyula mellett ennek a gondolkodásmódnak helyi szószólói Szűcsné Mezei Mária és Selyem Anikó, valamint a Brusznai út házsorát ráépítéssel „megmentő” Albóciné Ábrahám Gabriella. Az új időket, a környezethez való hangsúlyosabb igazodást jelzik a nyolcvanas években elkészülő középületek, így az 1986-ra elkészült nyugdíjasház a Cserhát északi részén, valamint a Vár és környékéről való koncepcionális gondolkodás beindulása.¹⁰³ A rekonstrukciós hangnem megváltozását pedig a Medgyaszay István tervezte színháznak a Séd Mozival csaknem párhuzamosan lezajlott bővítése és felújítása jelzi¹⁰⁴ – a két beruházást egy világ választja el egymástól, mondhatnánk, fenntartva, hogy ma egyik sem mehetne végbe úgy, ahogyan akkor megvalósulhatott.

Ezek a kései gesztusok rámutatnak arra, hogy az új városközpont építése országos viszonylatban is komoly hangsúlyeltolódáshoz vezetett Veszprémben. Bár a belváros részletes rendezési terve az új városközpontéval párhuzamosan, 1968-ban elkészült, ez nem jelentett garanciát a források koncentrálására. Sőt: a 15 legfontosabb magyar műemléki város közül Veszprémben készült utolsóként általános rendezési terv (1982-ben!), műemléki terv és részletes rendezési terv (az előbbi kettő a VÁTI, az utóbbi a BME műhelyében).¹⁰⁵ Bár a műemléki jellegű terület méretét tekintve Veszprém a középmezőnybe, ismertségét tekintve pedig az élmezőnybe tartozik, a Vár átfogó rekonstrukciója évtizedekig halasztódott, mai általános képét és funkcióját pedig egyértelműen a 2000-es években lezajlott, jellemzően uniós forrásokat használó projekteknek köszönheti.

XI. Összegzés

Veszprém újabbkori építészetéből a cserhádi városközpont váltott ki számottevő kritikai visszhangot, jöllehet, korántsem valódi jelentőségének megfelelő módon. Ezzel együtt is egyike azon beruházásoknak, amelyek meghatározó módon alakították át az építészetről szóló magyarországi közbeszédet, és ezért esztétikai, társadalomtörténeti megítélésétől függetlenül mindenképp helye van a 20. század hazai építészettörténetéről szóló kutatásokban. A városközpont elfogulatlan megítéléséhez – amennyiben az egyáltalán lehetséges – ugyanis legalább két ponton el kell tudnunk szakadni a hagyományoktól: nem kezelhetjük magától értetődőként a fejlesztés elméleti alapvetéseit, és fel kell tudnunk fejteni a rárakódott jelentésrétegeket.

Az a kritikus, aki a „koherens építészeti együttest” hiányolja az új belvárosból, maga is átveszi annak érték- és fogalmi rendszerét. A városépítés nem természeti folyamat, nincsenek ideál-állapotai. Azok a disszonanciák, amelyek a szocializmus korának épületegyütteseiben felfedezhetőek, a „nőtt” városoknak is velejárói, ráadásul nem csak Magyarországon. A deklaráltan alárendelő, de legalábbis (az előbbiektől tekintetben) tényszerűtlen különbségtétel a történeti városok szövete és a modernitás paradigmájának ígézetében létesült városszövetek között a modernizmus percepciójának bizonytalanságához kötődik, és mint ilyen, gyakorlatilag globális, minden tudományterületre kiterjedő jelenség.

Hasonló tévedés napjaink örökségvédelmi és esztétikai normáit számon kérni egy fél évszázaddal ezelőtt született elképzelésen, illetve az akkori politikai realitásokhoz való igazodással vádolni azt. Az építészet kiszolgálja a történelmet, és nem írja azt – a szerző a társadalom. Veszprém belvárosának történeti folytonosságát nem az új belváros szakította meg, az csak reflektált a korra: a háborús pusztításra, a zsidó közösség eltűnésére, a vallás erodációjára, a közoktatás léptékének kiszélesítésére, az adminisztráció kiterjesztésére, a fogyasztói kultúra megerősödésére, a lakhatási problémák előtérbe kerülésére, a mindennapi élet átpolitizálódására és természetesen a modernizmus építészeti gondolkodására. Ezek egy része közvetlenül kötődik az adott politikai szisztémához, más része viszont attól teljesen független.

Egyetlen építészeti gondolat sem megítélhető kizárólag létrejöttének politikai motivációi, esztétikai dimenziói vagy történeti következményei miatt. Az épített tér, amely kiszolgálja mindennapjainkat és ünnepeinket egyaránt, ennél sokkal sokrétűbb, akárcsak az, aminek tükre: a társadalom. A változás pedig mindketten elengedhetetlen velejárója. Ez a változás sokszor töredékességhez vezet, de arról ábrándozni, milyen szép lenne ma egy háború előtti állapotában felújított Cserháton sétálni, éppoly értelmetlen, mint az új belváros eredeti tervek szerinti befejezését erőltetni. A töredékesség mindkettő esetében a kor és a közösség jellemzője, amelyhez kötődik. Ha pedig értékeink ebben a töredékességben rejlenek, ezt kell elfogadnunk sajátunkként.

¹⁰⁰ RUTTKAY: i. m.

¹⁰¹ FARKAS Mária: Veszprém várnegyed műemléki rehabilitációs terve. *Műemlékvédelem*, 1985/4. 266-269. o.

¹⁰² SZŰCSNÉ MEZEI Mária - SELYEM Anikó: Veszprém, Szabadság téri épületek rehabilitációja. *Magyar Építőipar*, 1986/ 3. 151-157. o.

¹⁰³ Dr. PESCHKA Alfréd: Veszprém Séd-völgy rendezése. *Városépítés*, 1983/3. 28-31. o. A Séd-völgy rendezésére a városi és a megyei tanács, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, valamint a BKM Országos Idegenforgalmi Hivatala hirdetett pályázatot. 1982-1983. Elsősorban idegenforgalmi és rekreációs fejlesztés a cél, de lakóterületeket is kijelöltek. A beérkezett 12 pályamű közül Bognár László – Morán Marcell – Gács Mária munkájának ítelték az első helyet.

¹⁰⁴ Szendrő Péter és Szenes Iván (Közt) ezért 1989-ben Ybl-díjat is kaptak.

¹⁰⁵ SEDLMAYRNÉ Beck Zsuzsa: Műemléki városmagok városrendezési tervezése 1960-1980. In: *Magyar Műemlékvédelem* 9. Az Országos Műemléki Felügyelőség kiadványai, Budapest, 1984. 343-373. o.

XII. Veszprém új belvárosa a sajtó tükrében

Az új belvárost övező közvélekedés változását, a vélemények átalakulását, újabb hivatkozásrétegekkel való feldúsulását, a lelkes ujjongástól a kegyetlen és gúnyos elutasításig vezető skálát kiválóan nyomon tudjuk követni a mindenkori kortárs sajtó segítségével. Az alábbi válogatás az új belvárossal és a Húszemeletesessel kapcsolatos cikkekből válogat, de kizárólag olyan szerzőktől, akik személyesen nem érintettek a munkálatokban (a szakirodalmi jegyzéket ld. a tanulmány végén).

„Meglehetősen kiterjedt az a városrész, amelyet halálraítélt az idő Veszprémben, pontosabban szólva arra ítélte, hogy teljesen megújuljon, s mint a város egyik legszebb, legértékesebb negyede élje tovább mindennapi életét. Itt egész utcasorok alakulnak át.

Egyelőre a nagy bontási és terepmunka látható képünkön, hamarosan azonban arról is beszámolhatunk, hogy építőiparunk, vállalatunk dolgozói ismét teremtettek valami fontosat, kezük nyomát ismét egy új, modern, célszerű városrész dicséri, ott, ahol a hajdani veszprémi kismesterek, szegény polgárok, fuvarosok, kismesterek hihetetlenül nyomorult kőépületeket, nádfödeleket építettek egymás hegyén, hátán. A lakosok kiköltöztek, az építők »ideköltöznek« egy időre. Végül is Veszprém egész centruma átalakul, s valóban városias lesz.”

Építők, 1966. szeptember-október. 1. o.

„Vállalatunk az utóbbi években igen sok modern stílusú, szokatlanul újszerű létesítménnyel gazdagította népgazdaságunkat. A Balaton-parti szállodák épp úgy sikert arattak, mint amilyen elismerésben részesültek a veszprémi lakóházak, az egyetemi diákszálló, a pártház, de ugyanígy az ajkai, pápai, várpalotai létesítmények. Büszkéek is vagyunk ezekre az új és nagy létesítményekre, mert általános véleményként szép és jó munkák voltak és gyakran részesültünk értük erkölcsi elismerésben.

A fejlődés hatalmas ütemben rohan az idővel és így iparunkban nincs idő megállni. Napról napra újszerűbbet és nagyobbat kell építenünk, mert a ma szépnek és nagynak mondott holnap már megszokottá válik. Ugyanígy fejlődik az építészet technológiája is. Tervezőink a világ minden tájáról igyekeznek a legjobbat, legújabbat és legszebbet átvenni – és velünk a kivitelezőkkel megvalósíttatni.

(...) Ez a kereskedelmi központ ilyen elvek alapján terveződött és most rajtunk a sor. (...) Legnagyobb rész a 20 emeletes lakóház, melynek csupán annyi köze van a kereskedelmi központhoz, hogy az I. emeletén üzletek is lesznek és a XX. emeletén egy drinkbár éjjeli mulatóval és egy kitekintő panorama eszpresszóval.

Azt mondják, innen látjuk majd a Balatont.”

Réthy (József): Látható lesz Veszprémből a Balaton...

Mikor kezdjük a 20 emeletes építését? Építők, 1969. október. 1. o.

„A rendezési terv szerinti városkép – a korábbi hagyományos megjelenéssel szemben – lényeges változáson megy keresztül. Középmagas irodaházak, ill. lakóépületek új

hangsúlyokat, ill. hangsúlyos vonalakat rajzolnak majd ki. Ezekből ma még csak két elem – egy magasabb irodaház és egy középmagas lakóépület – készült el és a végleges képet, további hasonló jellegű épületek teszik majd teljessé.

A földszintes és egyemeletes szolgáltató és üzlet épületek, a négy-ötsházak, a magasabb irodaházak és a középmagas lakóházak keveredéséből – előreláthatóan – változatos, harmonikus városkép alakul ki. Városképi szempontból az új központ – szemben a régivel – természetesen határozott eltérést mutat, de ennek ellenére várható, hogy az jól kapcsolódik majd a műemléki és műemlék jellegű környezethez és a várhegytől való távolsága elégséges ahhoz, hogy a kettő között disszonáns hang ne keletkezzék.”

Zsitva Tibor: Veszprém városközpont rekonstrukciója.

Városépítés, 1969/3. 16-18. o.

„...Veszprémben most minden változik. A nyolcas útról érkező autóst olyan kép fogadja, hogy nem is tudja hirtelen, jó helyen jár-e? A városközpont zegzugos utcáit, egymáshoz ragasztott házait elsöpörték, helyette modern épületek sora emelkedik: szálloda, középületek, ABC-áruház, többemeletes lakóházak. Hozzáfogtak a kétszintes kereskedelmi központ építéséhez, ugyancsak a jelenlegi nyolcas út mentén. Megtervezésében a veszprémi rekonstrukciót vezető építész, Márton István a régi város zegzugos utcáinak hangulatát idézi: passzázsokkal tűzdelt kereskedelmi központot képzelt el, ahol a folyosókon, a benyílókban szembe jönnek az ismerősök, elácsolognak, pletykálnak, zsibongnak. Arrébb, a szép kis evangélikus templom megmarad, mögötte, mint valami, arányaival ható, várost uraló székesegyház, egy húszemeletes lakóépület emelkedik majd.”

Halasi Mária: Jó helyen járunk? Tükör, 1969. december 16. 7-9. o.

„[Veszprém] a legutóbbi évek során – mint itthon és külföldön annyi más fejlődő város esetében is – újabb városközpont épült. Nem helyettesíteni akarja a régit – melynek egyébként egy kis csinosítás nem ártana –, inkább lezárja a kibővült belvárost. A Rákóczi téren, ahol a belváros korábban az üzletsor végével architektonikusan ellaposodott, most építészetileg rendet teremtettek. Hangsúlyt képeztek, várost szanáltak, teret alkottak, városképet formáltak. A régi magyar városok közül talán nincs még egy, amelynek központjában, vagy legalábbis régi központjához ily közel és azzal ily szerves egységben ennyire erőlyes és hathatós építészeti beavatkozás történt volna.”

Kubinszky Mihály: 108 lakásos épület Veszprémbe.

Magyar Építőművészet, 1972/5. 64. o.

„Szerencse, ha véletlenül, vagy esetleg még szándékosan is, egy-egy városban ugyanazon építész vagy építészcsoporthoz nagyobb épületeket tervezhet meg. És szerencse, ha kollégáink elég szerények és szívósak ahhoz, hogy az építészet elveit érvényre juttassák működésükben, vagy legalább néhány főbb elv megvalósulását dajkálhassák. Szerencsések ezek a kollégáink, mert nagyon alkothatnak, de rögzös is az útjuk, mert

valamiképpen a mi szakmánk az, amihez mindenki érteni vél, és nem jut el a beruházók tudatába, hogy a »tervezési megbízás« azt jelenti, hogy megbíznak valakit, hogy e munkát elvégezze.

Veszprém is egyike azon városainknak, melyet új lakótelepek vesznek körül, és amelynek belső területének zömét elavult volta miatt szanálni kellett úgy, hogy szinte alig marad a régiből valami. E munka során elkerülhetetlen (?) építészeti visszasságok keletkeztek, pl. az új központban a pártház, a szálloda és az áruház sem elhelyezkedésében, sem részleteiben nem látszik tudomást venni egymásról: három égtáj felé tekintenek. A szálloda éttermének főfrontját az áruház rakodódudvarára fordítja, senki sem tudja miért. És még sorolhatnánk.

Az évek során azonban több épületcsoport került Márton István építész kezébe. Szívós szorgalommal végigdolgozta ezeket, és sikerült néhány gondolatot lefektetnie, néhány vezérelvet – úgy tűnik – megvalósítania. Legfontosabb talán az új városközpont »sétáló utcája«, melyet a régi főutca vonalán alakított ki, és amely már részleteiben áll. Sikerült a forgalmat más nyomvonalra terelnie, sikerült az említett három épületet egy kellemes lejtős térrel valamiféle városi térfélévé tennie.

Sajnos »mecénásai« benne sem mindig bíznak, sokszor keresztezni látszanak erőfeszítéseit. Munkája így is igen kiterjedt, és része van abban az örömben is, hogy a rendezési elgondolástól a konkrét épületig már többször eljuthatott.”

Virág Csaba: Lakóépület, városközpont, Veszprém.
Magyar Építőművészet, 1973/3. 27. o.

„A kérdés inkább az, tudunk-e örülni az egyszerűen »emberi« környezetnek, a szerény épületnek. Nem kívánjuk-e minden áron és minden eddig volt épület rovására a mi ma épített objektumainkkal az egész világot túlharsogni? Mintha a mai sokemeletes magas házak, a neon reklámok ilyen kellően át nem gondolt kívánságokat takarnának. A városiasság nem attól függ, van-e a településben 20 emeletes ház, és színes neon reklám. Mindkettő nélkül meg tudunk élni. Sőt, ahol sok ilyen van, mint pl. az Egyesült Államokban, ma már menekülnek tőlük. A magas házak legfelső emeletei kiadhatatlanok, a szállodák legfelső emeletei üresek. Pedig Amerikában több a lift és állítólag ritkábban romlanak el.

Minek nekünk a toronyház? Inkább arra legyünk büszkék, hogy ezt, az egész világot átjáró nyavaját (sic – KD) elkerültük, miránk szerencsére nem ragadt. Most akarjuk mindenáron elkapni mikor már túl volnánk rajta?”

Gerő László: Történelmi városmagok szerepe és rangja korunkban.
Műemlékvédelem, 1975/1. 1-12. o.

„Veszprém fejlesztési terve a legutóbbi években – éppen az infrastruktúra lemaradása miatt – igen nagy feladatokat rótt a tervezőkre, beruházókra, kivitelezőkre. Sajnos, egyik sem állt a feladata magaslatán. A koordinálásra még a városi tanács sem készült fel megfelelően. A legtöbb panasz azonban Budapest felé irányult, pontosabban a LAKÓTERV címére. Az idei, márciusi városi pártértekezlet beszámolója

minden tapintat nélkül tette szóvá, hogy a LAKÓTERV monopolhelyzete már szinte bántó; irreális, költséges, műszakilag nehezen kivitelezhető programjai miatt a beruházások egész sora drágán valósul meg és átnyúlik az ötödik ötéves tervre. Ráadásul a város általános rendezési terve is elavult, s ez a fejlesztéseknek sem válik előnyére. A kivitelezés bajait a tanács radikálisan, de eléggé drágán kényszerült megoldani: amellet, hogy a helyi építőipari vállalatot hatalmas költséggel modernizálta, igénybe vette a nem éppen közeli Tolna megyei Építőipari Vállalat szabad kapacitását is, ezen kívül lengyel építőcéget bízott meg munkálatokkal, végül pedig az NDK-tól vásárolt könnyűszerkezetes épületeket, óvodák, bölcsődék céljaira.

A legnagyobb port nem a híres-nevezetes és örökös veszprémi széljárás verte fel – erről még szó lesz az alábbiakban –, hanem az a hűszemeletes, 130 lakásos toronyház, amely a város közepén magaslik az ég felé, nemrég óta. Vidéki városaink általában büszkéek az efféle építményekre; Veszprémében azonban úgy hírlík, nem annyira a telekhiány, hanem a kivagyiság emeltette a mammutházat. Rengeteg időt – éppen hat esztendő – és temérdek pénzt emésztett fel az építkezés; a végtelenbe nyúló határidők és az utólagos toldozgatások-foltozgatások nemcsak a lakókat, hanem az egész várost bosszantották. A helyi kivagyiság – amely még több ilyen toronyház építésének szorgalmazásában nyilvánult meg – végül is vereséget szenvedett, de a tanuló pénz drága volt.”

Fekete Gábor: Veszprém. Budapest, XIII/7. 1975. július. 6-9. o.

„A veszprémi rekonstrukció világosan nyomon követhető célja az volt, hogy a városközpont funkciójára új területet jelöljön ki s itt új építészeti együttest hozzon létre. Ez a cél helyes volt. (...) A baj a megvalósításban következett be. Ami létrejött, az nem pótolja, nem helyettesíti, nem feledteti az érte megszüntetett hagyományost s új, cseppet sem vonzó karaktert kölcsönzött Veszprémnek. (...) Az 1960–1970-es évek előtt Veszprém (...) gyökeresen, alapvetően változott meg a rekonstrukció által. Miért? Mert a bontás, a teljes átépítés igénye sokkal nagyobb területekre terjedt ki, mint korábban. Olyan összefüggő városrészekre, amelyek nagysága meghatározóvá vált a város karakterére, amelyek mellett a Vár műemléki rezervátummá, zárvánnyá degradálódott. (...) Ráadásul nemcsak mennyiségi hibák történtek. Baj van az új városrész építészeti megfogalmazásával, színvonalával is, pedig ez lett a város karakterének új meghatározójává. Nemcsak más lett Veszprém, de sajnos szépségéből is sokat veszített. (...) Átépítés, korszerűsítés nélkül a Cserhát – éppúgy, mint Óbuda – nem maradhatott volna meg. De szükségszerűen ötlettelen, párhuzamos sávházakból képzett, sematikus lakótelep kellett a helyére? Aligha. Nem sikerültebb az új központ se. Hiányzik az a koncepció, rendező elv, ami Salgótarjánt oly széppé, színvonalassá teszi. Itt egyenként középszerű vagy ennél gyengébb épületek szomorkodnak egymás mellett, eleve feladva a reményt, hogy egységes építészeti gondolatot fejezhessenek ki, hogy utca, tér, harmónia, kompozíció jöjjön létre.”

Dr. Román András: Városrekonstrukció Veszprémében.
Kritika. Magyar Építőművészet, 1979/5. 55. o.

„(...) ehelyütt is foglalkoznunk kell a belváros-rekonstrukcióval, amely a hatvanas-hetvenes években kezdődött, s a nyolcvanas években egyes területrészei befejeződnek (Cserhát, Kossuth utca, Szabadság tér). A belváros-rekonstrukciót alapvetően városüzemelési problémák feloldásának igénye váltotta ki (a 8. sz. főközlekedési út forgalmi kérdései, elavult, leromlott épületállomány, szlömösödött tömbhasználat stb.), s első ütemétől kezdve városszerkezet-alakító hatású. Elhúzódó megvalósítási idejéből adódóan magán viseli a magyar városépítési gyakorlat változó stílusnyomait, problematikáját, s eredményeit. Az elmúlt évek gyakorlata arra az elvre épült, hogy az eltérő szemléletű rekonstrukciós akciók lehetséges ötvöztetésével alakítson sajátos, Veszprémre jellemző városépítészeti együttest, lehetőleg oldva a bántó kontrasztot. Úgy gondolom, napjaink már nem a korábbi években fellángolt szakmai kritikák, de az aktív – mérészséget most sem mellőzni tudó – városalakító akciók időszaka.”

Kiss Tamás: Változások és aktualizálások Veszprém városépítészetében. Településfejlesztés, 1986. (6. évf.) 2. sz. 91-108. old.

„A LAKÓTERV-nek – mint komplex lakókörnyezet kialakítására létrehozott, profilozott cégnek – alapítása idejétől kiemelt feladata volt városok és városi alközpontok »Centrumainak« tervezése. Ekként (...) formálódtak a vállalat tervezőinek elképzelései által az ún. »szocialista városok« központjai (...). Tudjuk, hogy a KOR, amelyben ezek a »térvilágok« létesültek, politikai-gazdasági-filozófiai értelemben hibás alapozású volt, ám az építészet gesztusai, cselekedetei (illetve azok értékei) néha átnyúlnak az őket szülő akaratokon, szándékokon, s az időben élve tovább szolgálhatnak – nem is mindig rosszul – újabb, más törvényű korokat. Még a hibás alaptételű építészeteiken (funkciókon, stílusokon) is »átsüthetnek« olyan örökérvényű (emberi, humán) indulatok, amelyek elfogadhatóvá teszik azokat; így pl. az új. »szocreál« építészeti térstruktúráiban ma már az egyetemes építészettörténet, építészettudomány is olyan értékeket fedez fel, amelyeket néhány éve még kimondhatatlannak, érzékelhetetlennek gondoltunk.

Ilyen megértéssel kell (kellene) fordulni Várpalota, Komló, Kazincbarcika vagy Dunaújváros azidei formálása, építészeti gyötrődései felé, ekként kellene szemlélni Szombathely, Szolnok, vagy az igencsak tönkretett Veszprém háború utáni múltját.”

Finta József: Városközpontok. Magyar Építőipar, 1992. 10-11. szám. 313. o.

„A szanálások révén néhány fontos és jellegzetes épület is áldozat lett, s helyükre sokáig nem emeltek épületet, vagy pedig olyat, amely jellegtelen és érdektelen volt. Végül azonban megmaradt a városkép és a történelmi szerkezetet teljesen megrontó magasház, amely mintegy jelképe egy ideológiai korszak történelmi tradíciókat semmi-be vevő politikájának. A vasbeton építészet néhány nagyon közönséges épülete is megmaradt. Ezek az épületek állhatnának bárhol az országban, hiszen karakter nélküliek vagy pedig megbontottak egy meghatározott és jól működő tereprendszerű egységet.”

Dr. Praznovszky Mihály: Veszprém a XXI. század küszöbén.

Szerkesztő: Bunovác Dezső. CEBA Kiadó, 2002. 25. o.

„Bárhonnan is érkezik a szomjas vándor Veszprémbe, ha mást nem is, a húszemeletes, népszerűbb nevén a »papjánosfaszát« már messziről látja. Mondják, hogy amikor építették, úgy a felénél megsüllyedt, vasbetonnal újra meg kellett erősíteni az alját, ami majdnem többbe került, mint az egész. No de ki is volt Pap János? Ő volt 1957-től 1986-ig (ha jól emlékszem) élet és halál ura Veszprémben. (...)

Sok helyi legenda fűződik Pap János nevéhez. Mesélik, hogy a Zöldház (egykori Pártház) melletti aluljárót azért építtette, mert szemben volt a Szakszervezetek Háza (mikor fölszámolták a könyvtárát, sok jó Bodor Ádám-kötetet vásároltam onnét, feleségem pedig megszervezte, hogy a maradékot szállítsák Vajdaságba), és a Szakszervezetek Házának vezetője, bizonyos Júlia volt a helyi pártvezér szeretője. Azért kellett megépíteni az aluljárót, három lámpán átmenve kerülnie, ha meg akarja látogatni a kedvest. És amikor a Szakszervezetek Háza fölépült, a hivatalos átadás előestéjén egy ismeretlen kéz öles betűkkel a falra pingálta: Jancsitól Juliskának.

Azt is mesélik, rossz alvó volt Pap János. Hívatta éjfélkor a sofőrjét, nézte az alvó várost, és közben a régi épületekre bökve üvöltöztött: »Ezt is lerombolom! Azt is!« Állítólag a Levéltár helyére is ilyen szörnyűséget tervezett építtetni.

(...)

A kocsmába, ahova járok, azt szokták mondani, amíg a húszemeletes áll, addig Pap János szelleme itt röpdös körülöttünk és eloszlik helyi politikusaink lelkében. Kinek-kinek az alkata szerint.”

Bozsik Péter: Följegyzések a Pap-lukból 1. Litera.hu, 2006. április 3.

Url: <http://www.litera.hu/hirek/foljegyzések-a-pap-lukbol-1>
(letöltés:2015. március 3.)

„A veszprémi toronyház, ismertebb nevén a »húszemeletes«, hazánk egyik legmagasabb épülete. Bár eredetileg 22 emeletre tervezték, végül csak 19-et engedélyeztek az akkori építési hatóságok a hetvenes években. Akkor álmodta meg ezt a város fölé magasodó betontömböt Pap János, az MSZMP Veszprém megyei első titkára. Mit sem törődött azzal, hogy a szakemberek szerint olyan földrajzi adottságú településeken, mint Veszprém, nem célszerű toronyházat építeni, arról nem is beszélve, hogy nem illik a városképbe. A belváros ugyanis túlnyomó többségében neoromán, klasszicista és barokk stílusjegyeket képvisel. »Ez az épület egy hatalmas felkiáltójel Veszprém felett, hogy így nem szabad építkezni« – mondta lapunknak Némedi Lajos önkormányzati képviselő, aki most azon igyekszik, hogy célzott uniós forráshoz juthasson a város s a »húszemeletes« lakóközössége. Sokak szerint az volna a legjobb megoldás, ha a toronyház eltűnne a föld színéről, s vele együtt a szocializmus rossz emlékei is. Némedi Lajos ezzel csak részben ért egyet. Ötszáz ember lakik ebben a házban évtizedek óta, többségük idős ember. Megszokták otthonukat, és szeretnek itt élni – mondja. Meglátása szerint egyébként is az a legkisebb probléma a toronyházzal, hogy ronda.”

Füßy Angéla: Felkiáltójel Veszprém felett. Magyar Hírlap, 2010. július 28.

„Az épület technológiájából és elhelyezkedéséből adódóan a bontás rengeteg pénzbe kerülne, a költség akár az 1-2 milliárd forintot is elérheti. Talán furcsa gondolat, de nagyon jó lehetőségnek ítéljük a húszemeletes meglétét. Jelen állapotában bántó eleme a városképnek, mert külső-belső felújításra szorul. Ha eddig nem épült volna húszemeletes a városban, elleneznénk a megépülését, mert nem illeszkedik a város léptékébe, rátelepszik a városképre. Viszont megépült, mégpedig azért, hogy az elmúlt rendszer nagyságát hirdesse. Ez a mondanivaló, eszmei tartalom mára eltűnt, az épület viszont itt maradt, és a városban szinte mindenhol látható. Ez a városképi adottság egyedülálló lehetőséget nyújt arra, hogy új tartalmak hangsúlyos hirdetőjévé váljon. Már csak az új tartalmat kell megtalálni. Lehet ez például a környezettudatosság: ha úgy sikerülne a húszemeletest felújítani, hogy az öko-szemléletnek megfelelően működtethető, környezetbarát anyagokkal készül, és megújuló energiákat (nap, szél) használó épületté válna – és ráadásul külső megjelenésében is ezt a szemléletet tükrözné –, az példaértékű lenne, és a város jó hírnevét gazdagítaná.”

Kazinczy Gyöngyvér, a Veszprémi Építész Klub és Alkotóműhely elnöke.

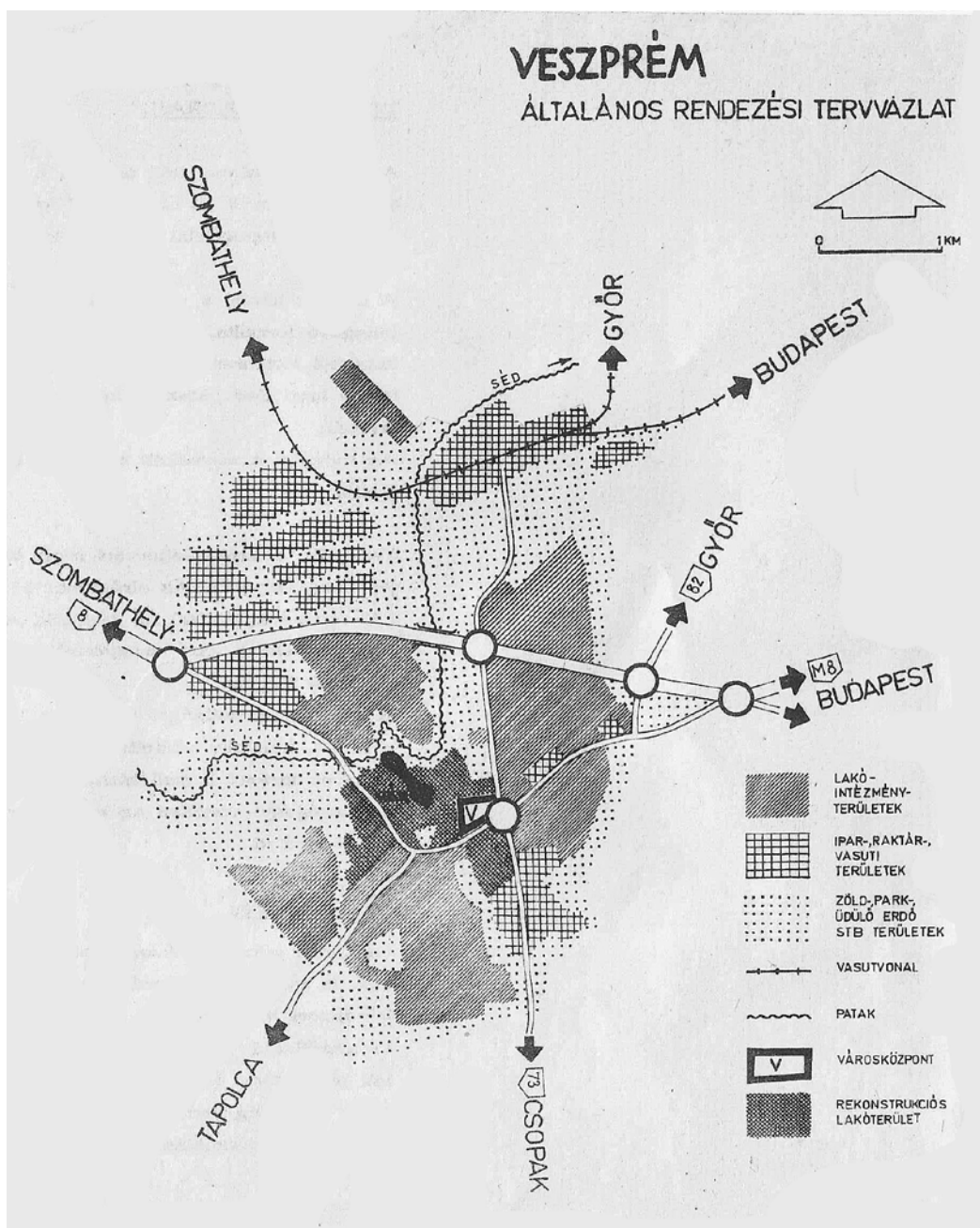
Szaksz Balázs: Hús emeletnyi lehetőség, Veszprémi Portré, 2013. január.

BIBLIOGRÁFIA

- FINTA József: Kereskedelmi központ és 20 emeletes lakóház, Veszprém. Magyar Építőművészet, 1969/2. 14-15. o.
- HOLLAY György: Veszprém, Városcsopont. Műszaki Tervezés 1967/2. 37-40. o.
- KISS Tamás: Az elmúlt negyven év városrendezési gyakorlata. Városcsopont 1986/6. 15-19. o.
- KISS Tamás: Változások és aktualizálások Veszprém városépítészetében. Településfejlesztés, 1986/6 91-108. o.
- KISSFAZEKAS Kornélia: Városcsopontok az államszocializmusban. Phd doktori értekezés, BME Urbanisztikai Tanszék, 2010. március. Url: http://www.omikk.bme.hu/collections/phd/Epiteszmernoki_Kar/2011/Kissfazeakas_Kornelia/ertekezés.pdf (letöltés ideje: 2014. 04. 15.)
- KOROMPAY György: Veszprém. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1956.
- MEGGYESI Tamás: Veszprém központ részletes rendezési terve. Városcsopont, 1986/6. 22-23. o.
- MÁRTON István: Veszprém, városcsopont. Műszaki tervezés, 1971. (11. évf.) 2. sz. 12-14. old.
- MÁRTON István: Veszprém városcsopont rekonstrukciója. Műszaki tervezés, 1975. (15. évf.) 11. sz. 20-25. o.
- OSSKÓ Judit (szerk.): Unokáink is látni fogják. A televízió építészeti sorozata. Három új városcsopont. RTV-Minerva, Budapest, 1979. 122-123. o.
- RUTTKAY Gyula: A veszprémi belvárosi rekonstrukció előzményei és tervezési koncepciója. Városcsopont 1986/6. 23-24. o.
- SCHNELLER István: Veszprém általános terve 1982. Városcsopont, 1986/6. 24-26. o.
- THIERY Árpád: Királynék városa. Magyarország felfedezése sorozat. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981
- ZSITVA Tibor: Veszprém városcsopont rekonstrukciója. Városcsopont, 1969/3. 16-18. o.

A szerzőnek nagy segítséget nyújtottak a hivatkozott irodalmak mellett a Veszprémi Kis Újság, illetve az Építők (a Veszprémi Állami Építőipari Vállalat lapjának) vonatkozó évfolyamai.

KÉPEK

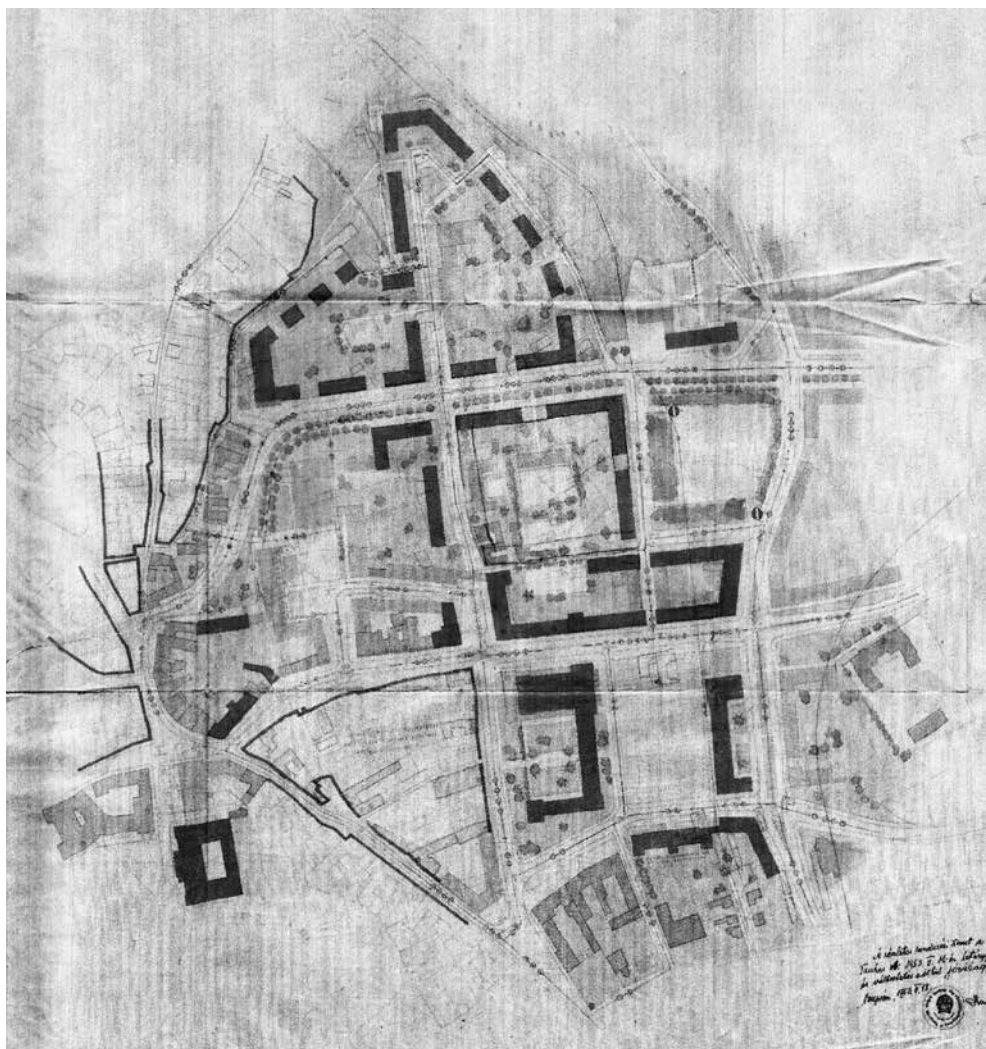
1. Településrendezési vázlat

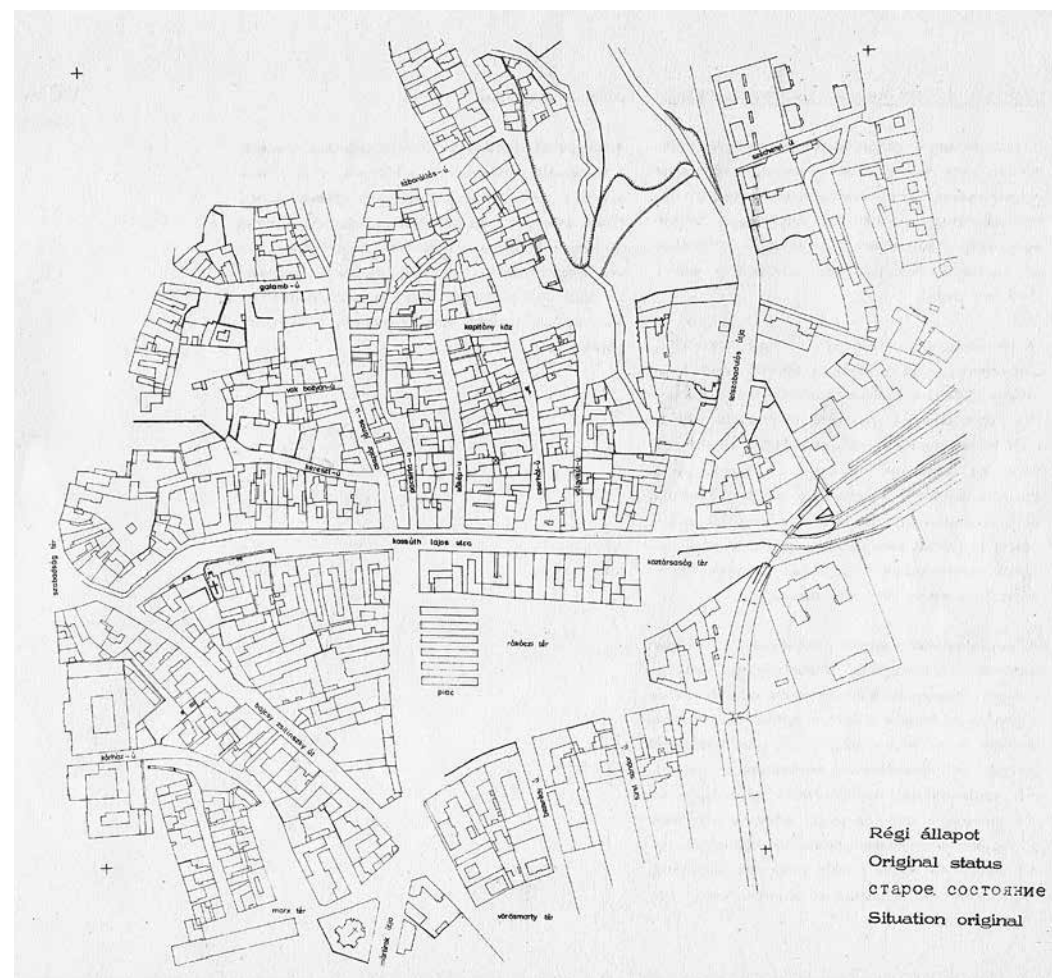
2. Látkép a rendezés előtt

3. A városközpont rendezési makettje

4. A VÁTI által készített rendezési terv

5. A belváros rendezés előtti állapota

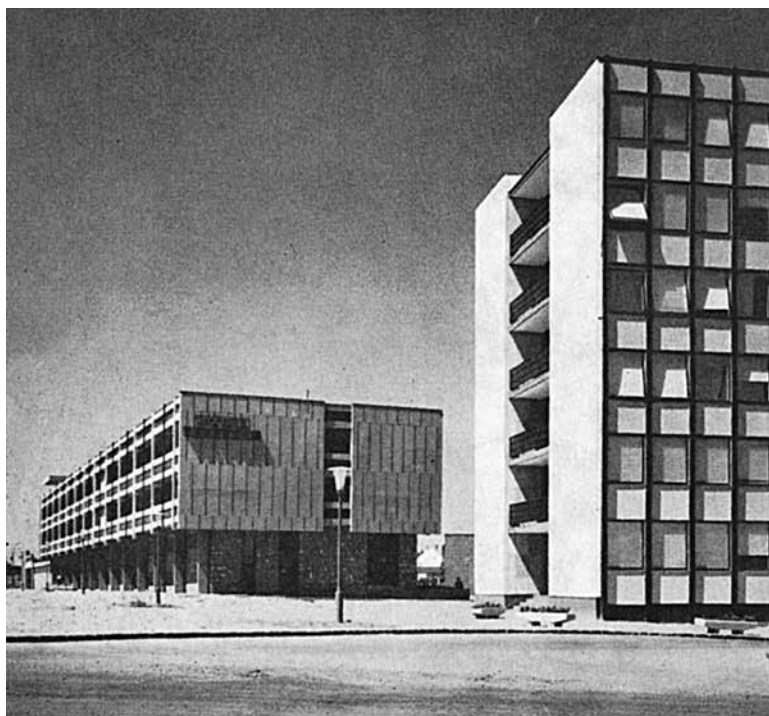
6. A belváros végleges rendezési terve

7. A Kereskedelmi központ makettje

8. Párház

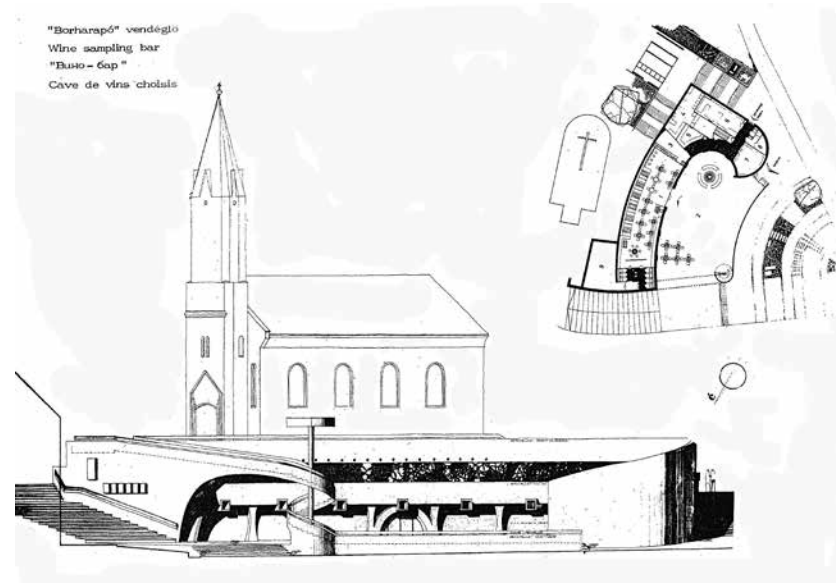
9. Párház és szálloda

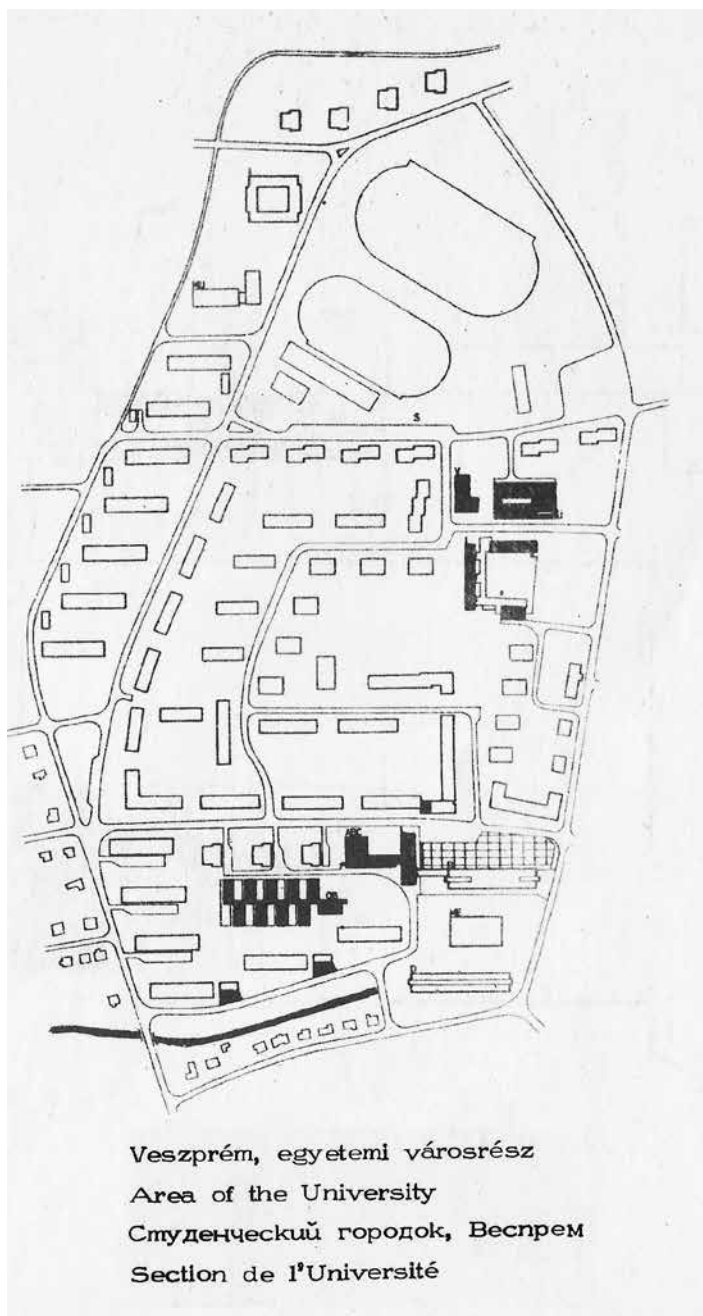
11. Lakótelepi részlet

10. Lovassy László Gimnázium

12. A „Borharapó vendéglő” terve

13. Az Egyetemváros rendezési terve

14. Egyetemvárosi részlet

15. Diákszálló és menza

MŰHELYTANULMÁNYOK
A MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIÁHOZ

MEGJELENT FÜZETEINK:

Jakab Réka:
Veszprém város 18. századi történeti topográfiája

Szűts István Gergely:
Veszprém ipar- és térszerkezeti változásai a 20. században

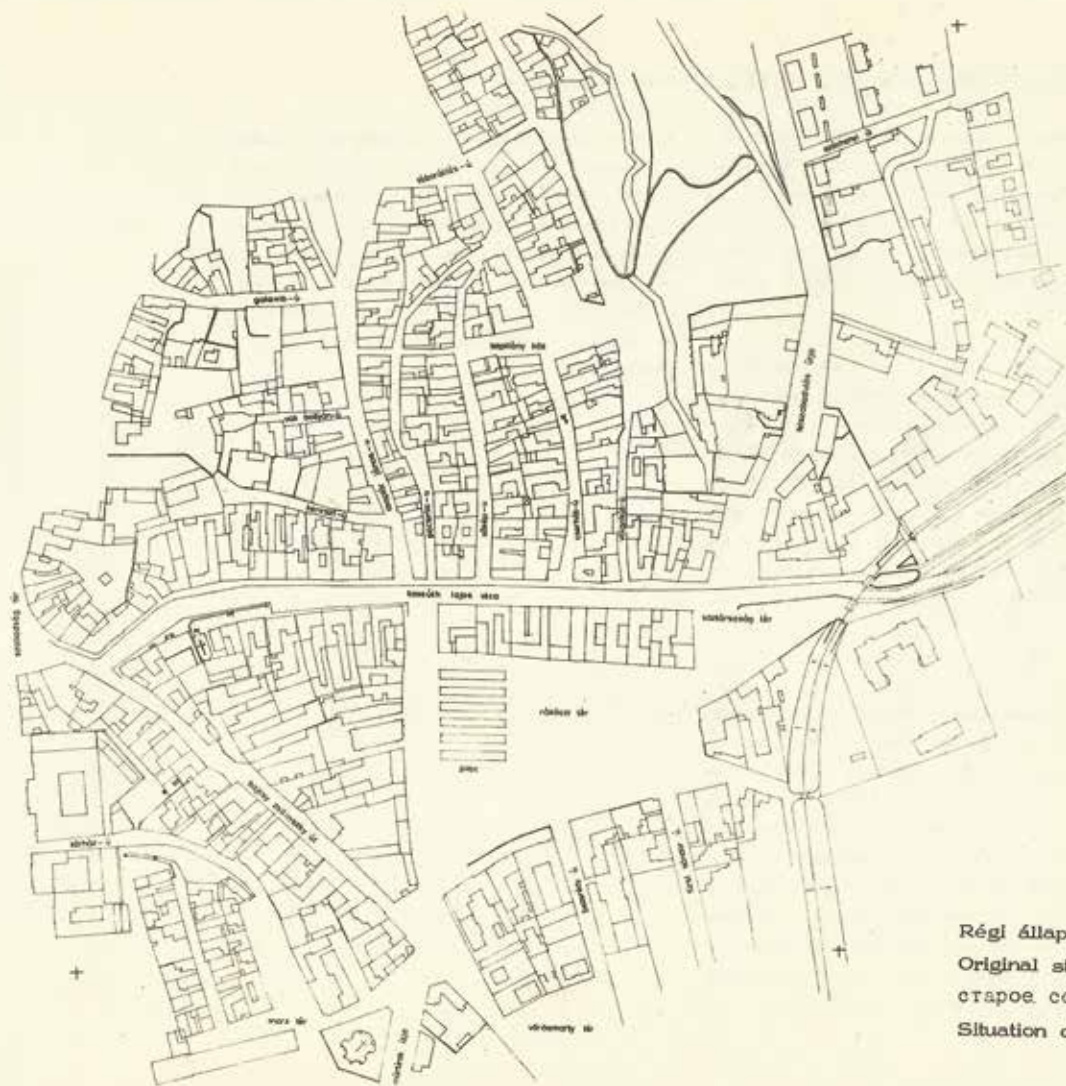
Lővei Pál:
Temetők. Szempontok a topográfiai leírás rendszeréhez

Héczy-Markó Ágnes:
Az egri volt Irgalmasrendi templom és kolostor,
a mai a Markhot Ferenc Megyei Kórház műemlék épülete

Brunner Attila - Gopcsa Katalin:
Veszprém város építésze a „hosszú” 19. században.

Demeter Zsófia:
„Szent Istvánhoz méltó emlék”.
Városfejlesztés két ünnep között Székesfehérváron.

Vácz Márk
A székesfehérvári Feltámadás (Csutora) temető

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

